

Март: 1. ПРЕДАВАЊА

Увођење у методiku наставе музичке културе (циљ и задаци, методе, принципи, музички садржаји, организација музичких активности, васпитни значај музике, свестрани развој и видови васпитања, литература)

ВЕЖБЕ: Анализа и избор одговарајућих примера из литературе. Уочавање васпитних, образовних и функционалних задатака на одабраним примерима песама. Упознавање са исходима у настави музичке културе.

Настава музичке културе у основној школи има важну улогу у музичком и свеукупном развоју личности ученика. Њено деловање усмерено је на развој музичких способности ученика, али и на развој интелектуалних потенцијала и усвајање моралних и естетских вредности. То омогућавају музички садржаји и активности, који доприносе развијању свих позитивних психичких и физичких својстава и снага личности, те подстичу хармонијско и хуманистичко изграђивање личности.

Циљ наставе музичке културе у основној школи је да код ученика развије интересовање и љубав према музичкој уметности, тако да она постане њихова трајна потреба. Настава музичке културе треба да допринесе свестраном и складном формирању личности ученика, развоју њихове друштвено-моралне свести, и да истовремено пружи знања из области музике која су нужна за разумевање и доживљавање најзначајнијих остварења ове уметности.

Задаци наставе музичке културе су:

- да развије музичке способности ученика (осећај за ритам и мелодију, глас, слух, музичку меморију, као и извођачке способности свирања на деčјим ритмичким и мелодијским инструментима);
- да музички описмени и образује;
- да допринесе развоју стваралачких потенцијала ученика;

- да допринесе емоционалном развоју ученика, интелектуалном, естетском, моралном, физичком, радном, еколошком, националном и интеркултурном васпитању;
- да упозна ученике са традиционалном и уметничком музиком свога и других народа;
- да подстакне интересовање ученика за бављењем музичком делатношћу и након завршетка основне школе, како би допринели развоју културног и музичког живота средине у којој живе.

Васпитна улога наставе музичке културе огледа се у могућности развијања интелектуалних способности, естетских мерила, моралних схватања, позитивног односа према раду, моторних способности, еколошке свести, као и васпитавању у духу хуманистичких, националних и интеркултуралних вредности.

Образовни (материјални) задаци наставе подразумевају усвајање система знања, вештина и навика. Под знањем се подразумева систем научних чињеница, правила и закона о природи, друштву и човеку. Вјештина је честим вјежбањем стечена способност спретног и окретног практичног примјењивања стеченог знања. Навика је честим понављањем у великој мјери аутоматизована вјештина. Она је завршни резултат вјежбања (Бранковић и Илић, 2003: 186–187). У процесу наставе музичке културе ученици треба да усвоје одређен обим знања, вештина и навика из теорије музике и практичног музицирања кроз области дефинисане наставним планом и програмом, а то су: *музичко извођење, слушање музике, деље музичко стваралаштво и музичко описмењавање*. Формулације које се односе на образовне задатке могу се исказати терминима: упознати, показати, научити, разумети, схватити, итд. (Стојановић, 1996: 138).

Функционални задаци се односе на развијање првенствено музичких способности, али и свих других способности, вредности, позитивних црта личности и карактера. Термини који описују ове задатке гласе: развити, оспособити, навикавати, вежбати, изражавати итд. (Стојановић, 1996). Функционални задаци су на пример: *развијање слуха, гласа, осећаја за ритам и мелодију, моторике, складности покрета, маште, креативности, фантазије, љубави према музици; развијање способности сналажења у нотном тексту; сензибилитета за моралне и естетске вредности; когнитивних способности ученика, које*

омогућавају разумевање и доживљавање народне и уметничке музике; дивергентног и стваралачког мишљења (уметничког и рационалног); развијање пажње, музичке меморије; способности уживања у уметничком делу; способности слушања; осећаја за заједничко музицирање, за заједнички почетак и завршетак; развијање упорности, истрајности, самопоуздања, стрпљивости, индивидуалности, заинтересованости за музичку уметност итд.

Оспособљавање ученика за бављење музиком и након завршетка основне школе; за разумевање уметнички вредних музичких дела и уживање у њима; за евалуацију (суђење и критичко вредновање уметничких дела); за свирање на дечијим ритмичким и мелодијским инструментима итд.

Навикавање ученика да пажљиво слушају уметничка дела; да у њима препознају уметничке квалитете и естетске вредности; да износе своје мишљење о њима; да се пристојно понашају на концертима; да примењују знање стечено на часовима музичке културе и ван школских активности итд.

Увежбавање већ научене песме и игре; свирања на дечјим и мелодијским инструментима. *Опажање и доживљавање* изражајних музичких средстава, динамике, ритма, темпа, боје гласа и инструмената, музичких појава и законитости, различитог карактера композиција, итд.

Методе рада у настави музичке културе

Реч *метода* је грчког порекла и означава поступак помоћу којег се остварује постављени задатак. Наставне методе подразумевају сврсисходан и систематски примењиван начин управљања радом ученика у процесу наставе, који омогућава стицање знања и вештина и њихову примену у пракси, а исто тако доприноси развијању њихових сазнајних способности и интересовања, формирања погледа на свет и припремање за живот (Трнавац, Ђорђевић, 1995: 228). Наставне методе одређују *како* да тече наставни процес и *које* и *какве* активности ваља да испуњавају ученици и наставници (Трнавац, Ђорђевић, 1995: 228). У циљу остваривања што бољих резултата, у настави музичке културе користе се: *метода демонстрације, метода разговора, метода рада са текстом, метода усменог излагања, метода стваралачког рада и рада са дечјим инструментима.*

Чувене су мисли музикологамузике Зије Кучукалића - *музику учимо музиком* (Кучукалић, 1991: 3). Овакав приступ музичко-педагошком раду омогућава *метода демонстрације*. Она подразумева извођачке активности наставника: певање, свирање, извођење покрета у музичким играма, слушање музике. Може се рећи да је метода демонстрације најзаступљенија у настави музике, мада се уз њу примењују и друге наставне методе.

Методом разговора (дијалошка метода) успоставља се контакт са ученицима, проверава њихово знање и усмерава пажњу према одређеној тематици. Веома је важно да разговор буде прилагођен узрасним могућностима ученика, њиховим општим и музичким предзнањима и искуствима. Овом методом подстиче се мисаона активност ученика. Током разговора ученици уочавају односе између музичких појмова и појава, износе своје мишљење, изводе закључке, анализирају, систематизују, уопштавају, генерализују, што доприноси музичком, интелектуалном али и другим видовима васпитања. Педагози ипак упозоравају да треба бити веома пажљив у примени ове методе, јер, услед нестручно вођеног разговора може се изгубити правац дискусије коју је наставник замислио (Круљ, Качапор, Кулић, 2003). Наставник треба да поставља јасна, логична и недвосмислена питања. Питања поставља свим ученицима, а одговор даје један ученик. Притом, треба инсистирати на лепо обликованим и потпуним реченицама. Неприхватљиви су одговори са *да* или *не*.

Метода усменог излагања се у настави музичке културе користи у мањој мери, јер је акценат на певању, свирању, слушању музике, стваралачком раду или на извођењу музичких игара. Ипак, при обради појединих наставних јединица (упознавање са обичајима, инструментима, животом композитора и сл.), неопходно је применити и ову методу, којом се подстиче интересовање, радозналост, машта, емоционално ангажовање и вољни напор ученика.

Метода рада са текстом се примењује при обради песме по нотном тексту или по слуху. О овим методичким поступцима ће бити више речи у поглављу *Музичко извођење*.

Метода стваралачког рада је заступљена у области дечјег музичког стваралаштва. Ова метода има своју примену при обради музичких игра, када ученици треба самостално да осмисле покрете уз игру. Такође, кроз одређене видове рада (питања и одговори, ритмичко-мелодијска допуњалка, импровизација ритма или мелодије на задати текст)

ученици се на прикладан и занимљив начин уводе у тајне музичког стваралаштва, што подстиче интересовање и стваралачку инвентивност.

Метода рада са дечјим музичким инструментима омогућава реализацију задатака у области музичког извођења, где је неопходно обучити ученике да свирају на ритмичким и мелодијским инструментима. Овој методи посвећено је више пажње у поглављу *Музичко извођење*.

Облици рада

У настави музичке културе заступљени су *фронтални, групни, индивидуални* облици рада, као и *рад у паровима*. Најзаступљенији је фронтални облик рада, с обзиром да се у настави углавном захтева певање, свирање или слушање музике на нивоу целог разреда. Предности овог облика рада су у томе што наставник истовремено може да поучава цело одељење. Фронтални облик рада омогућава развијање друштвене свести ученика и осећаја за колективни рад. Заједничко музицирање доприноси ослобађању и опуштању интровертних ученика. С друге стране, форсирање овог облика рада не иде у прилог надареним ученицима, који у групи не могу превише да искажу своје способности, али и исподпросечним ученицима, којима је неопходно посветити више пажње. Зато је неопходно на часу комбиновати све наведене облике рада.

Групни рад у настави музичке културе је заступљен при обради песме, када је неопходно увежбавати певање (дечаци, девојчице, по редовима), или при свирању дечјих инструмената, када је у аранжманима потребно увежбати извођење различитих деоница.

Рад у паровима се ређе примењује у настави музичке културе, али ипак има своју примену при певању или свирању у дуету. *Индивидуални рад* је такође заступљен кроз солистичко певање или свирање, као и кроз самостални стваралачки рад у области дечјег музичког стваралаштва.

Дидактички принципи

Дидактички принципи представљају основна и обавезна начела којима се руководи наставник при планирању, организацији и извођењу наставног процеса. Они доприносе успешном усвајању наставних садржаја, развијању вештина, формирању навика и интензивнијем развоју ученичких способности. Њиховим уважавањем настава добија на

квалитету, рационалности и продуктивности. У настави музичке културе заступљени су: *принцип систематичности и поступности, принцип доживљаја, принцип очигледности, принцип трајности знања, навика и вештина, принцип примерености музичким и психо-физичким способностима ученика, принцип свесне активности, принцип рационалности и економичности, принцип научне истине.*

Принцип *систематичности и поступности* подразумева поштовање следећих дидактичких правила: *од ближег ка даљем, од лакшег ка тежем, од познатог ка непознатом, од простог ка сложеном*. Правило *од ближег ка даљем* захтева да се у настави полази од онога што је ученицима просторно, временски и психички ближе. На пример, при упознавању ученика са традиционалном музиком Србије, треба поћи од народних песама и игара средине у којој ученици живе, а потом их треба упознавати са традиционалном музиком других фолклорних области. Правило *од лакшег ка тежем* се односи на правилан избор садржаја, који треба да буду у складу самогућностима ученика њиховим предзнањима и музичким способностима. Садржаји не смеју бити прелаки, тако да се ученици досађују на часу, али ни претешки, што може да демотивише ученике. Поштовање правила *од познатог ка непознатом* доприноси лакшем усвајању нових знања. Ново и непознато градиво ученик ће лакше усвојити уколико је оно засновано на познатим чињеницама и знању које је већ усвојио, другим речима, „помоћу познатог могуће је овладати непознатим“ (Бранковић и Илић, 2003: 222). На пример, поједине песме, које се у првом и другом разреду користе за *доживљавање* основних елемената музичке писмености, касније, у трећем и четвртом разреду, у моменту свесног музичког описмењавања, могу послужити за њихово уочавање и разумевање. Поштовање правила *од простог ка сложенијем* омогућава успешније остваривање наставних циљева и задатака. На пример, при савладавању Це-дур лествице, ученицима ће бити олакшано усвајање нових знања, будући да су већ овладали тонским висинама од ce^1 до ce^2 кроз песме моделе, које су поступно увођене током дужег временског периода, тј, током трећег и четвртог разреда, или, учење песама се најпре изводи по слуху, што је деци једноставније, да би се касније прешло на обраду по нотном тексту, што је сложенији задатак, итд..

Принцип емоционалног доживљаја је од посебног значаја у настави музичке културе, с обзиром да се сазнајни процес у настави овог предмета базира на доживљавању музике

кроз слушање и музичко извођење. Сваку песму или композицију за слушање ученици ће најпре доживети на себи својствен начин, а затим ће се приступити њеном детаљнијем упознавању. Знања стечена на овај начин дуго остају у сећању ученика.

Принцип очигледности је један од најстаријих принципа, будући да је у историји педагогије познато да су се очигледна средства, слике и модели у геометријској настави користили још у Старој Грчкој. Овај принцип захтева да се у настави иде од конкретнoг и стварног ка апстрактном. Очигледност се не односи само на видну перцепцију већ и на слушну, тако да је у настави музичке културе овај принцип заступљен у свим видовима рада: при певању, свирању, слушању. За сваку наставну јединицу неопходно је припремити очигледно средство. На пример: обраду песме треба да прати ликовна илустрација; при обради инструмента потребно је приказати слику инструмента или инструмент; бројалица ће се лакше усвојити ако се нотна трајања представе одговарајућим симболима итд.

Настава музичке културе посебно инсистира на *принципу трајности знања, навика и вештина*. Циљ је да се редовним вежбањем, понављањем, утврђивањем, савладају одређени музички садржаји, тако да постану саставни део учениковог знања, које може применити и ван школе.

Принцип примерености музичким и психо-физичким способностима ученика захтева изузетну пажњу при избору грађе за обраду у настави. Одабрани музички садржаји треба да одговарају музичким, гласовним и извођачким способностима ученика. Само правилно одабрано и одмерено градиво за одређени узраст може даље да шири сазнајне могућности (Ивановић, 1981: 9). На пример: ако наставник обрађује песму која не одговара гласовним способностима ученика одређеног узраста, то може довести до оштећења дечјег гласа и изазвати осећај несигурности у сопствене могућности. Или, ако за слушање музике одабере композицију која по тематици, обиму и структури није у складу са перцептивним способностима ученика, то код ученика може изазвати одбојност према уметничкој музици.

Принцип свесне активности захтева да ученици свесно, концентрисано и разумно учествују у наставном процесу. При певању ученици морају да мисле на правилну дикцију, фразирање, темпо, динамику, лепо и обликовано извођење вокала; свесно музичко описмењавање захтева ангажовање мисаоних способност; свирање на ритмичким

и мелодијским инструментима, анализирање музичких дела при слушању музике такође захтева пуну пажњу, размишљање и концентрацију ученика.

Принцип рационалности и економичности захтева реализацију одређеног наставног програма у предвиђеном року, што доприноси ефикасности наставе. Одговорно и озбиљно припремање наставног плана и програма на годишњем, месечном, седмичном нивоу, као и на нивоу наставног часа, доприноси економичности, рационалности и продуктивности наставе.

Принцип научне истине инсистира на примени научно утемељених и проверених података и садржаја у настави. Неопходно је да наставник користи научно верификоване уџбенике и другу релевантну музичко-педагошку литературу, како би настава била заснована на истини и научно провереним и потврђеним сазнањима.

Организација и структура часа

Структуру часа чини уводни, централни и завршни део. У оквиру ових делова врши се реализација наставног градива у форми: *упознавање новог градива, утврђивања обрађеног градива, понављања утврђеног градива* и увежбавања. У пракси се најчешће комбинују наведени облици реализације градива, тако да се добија такозвани *мешовити час*.

У *уводном делу часа* врши се емоционална припрема ученика. Неопходно је припремити радну и пријатну атмосферу, мотивисати и заинтересовати ученике за учење нових садржаја, или утврђивање градива. То се постиже разговором и применом очигледних средстава. Садржину уводног дела часа наставе музичке културе могу чинити различите активности:

- вежбе дисања и распевавања треба практиковати на почетку уводног дела часа;
- обнављање већ научене песме;
- обнављање песме уз пратњу дечјих ритмичких или мелодијских инструмената;
- обнављање и утврђивање бројалице;

- обрада једноставнијих примера бројалица, где је циљ доживљавање одређених елемената музичке писмености (њихово свесно усвајање захтева више пажње, па се такве наставне јединице обрађују у централном делу часа, нпр. обрада нотних трајања или врста тактова);
- у циљу стварања одређеног расположења може се послушати одговарајућа песма или композиција;
- повезивање са садржајем нове песме врши се кроз разговор са ученицима, или кроз занимљиву причу, уз обавезну примену ликовне илустрације, или неког другог наставног средства (визуелна, аудитивна, аудиовизуелна).

Уводни део часа траје од 5 до 10 минута. Непосредно пред најаву циља часа, од ученика треба захтевати да на основу разговора вођеног у уводном делу сами дођу до закључка о тематици нове наставне јединице.

На *централном делу часа* се обрађује нова наставна јединица или се врши утврђивање, обнављање или увежбавање већ обрађеног градива. При обради градива ученици усвајају нова знања. Нове и непознате садржаје је неопходно повезати са већ раније усвојеним градивом, што ће допринети лакшем усвајању и учвршћивању нових знања. Обнављање градива врши се у циљу обезбеђивања трајности, систематизације и учвршћивања стеченог знања, вештина и навика. Током времена ученици треба да усвоје и меморишу одређени број народних и уметничких песама и музичких игара, да упознају и умеју да препознају вредна уметничка музичка дела, те да овладају вештином свирања на деčјим музичким инструментима. При вежбању и увежбавању пажња је усмерена на технику извођења, што треба да допринесе сигурности у интерпретацији, усавршавању вештине лепог певања или свирања, извођења музичких игара. "Крајњи исход понављања је трајно знање, а ефекат вежбања је практично умење, вјештина, навика" (Бранковић и Илић, 2003: 325).

У завршном делу часа врши се систематизација, закључивање, провера знања.

Материјални услови наставе музичке културе

Када се говори о материјалним условима извођења наставе музичке културе, мисли се пре свега на уређење простора за рад, обезбеђивање очигледних средстава и

музичких инструмената за наставу и слободне активности ученика (хор и оркестар). Уређење простора подразумева опремање учионице у којој ће се изводити настава музике. Пожељно је да у музичком кабинету клупе и столице буду распоређене у полукругу, из практичних разлога. Оваквим распоредом добиће се на простору који је неопходан за извођење музичких игара, групно, хорско или оркестарско музицирање. Потребно је обезбедити ормаре за смештај наставних средстава, музичких инструмената, литературе и униформи које користе чланови хора и оркестра на јавним наступима.

Основна наставна средства која обавезно треба да се нађу у музичком кабинету су: табла са линијским системом, музички инструмент (клавир, хармоника, синтисајзер, Орфов инструментаријум (дечји ритмички и мелодијски инструменти), компјутер, касетофон, плејер, видео бим. Затим, потребно је обезбедити зидне слике или постере на којима су представљени инструменти и композитори, пултове за партитуре, разне апликације и графичке приказе са нотним трајањима, паузама, лествицама и музичким ознакама које се обрађују у настави.

Интелектуално васпитање у настави музичке културе

Осмишљеним и организованим радом у настави музичке културе, поред развијања слушне перцепције, гласовних и музичких потенцијала, ученици ангажују и развијају мисаоне способности и логичко – сазнајне процесе: посматрање, пажњу, памћење, мишљење, анализирање, дефинисање, класификовање, концентрацију, систематизовање, упоређивање, уопштавање, стваралачку имагинацију и др. Велика пажња поклања се развијању креативних и стваралачких способности, подстицању дивергентног и флексибилног мишљења, оригиналности, имагинацији, инвентивности.

У процесу опажања музичких елемената у песмама, играма, композицијама за слушање, ученици износе своје доживљаје, мишљење, анализирају, доносе закључке о извесним музичким појавама. Слушајући одређене композиције, у процесу аналитичког слушања, ученици стичу способност да упоређују и доводе у везу карактер музике са елементима музичког израза. Примећују да веселој композицији одговара брзи темпо, гласнија динамика и изражајнији ритам, а да композицијама сетног карактера одговара лаганији темпо, тиша динамика и једноставнији ритам (Стојановић, 1996). Ученици запажају разлике у висини, јачини, трајању, боји тонова, складност и хармоничност међу њима, као и ритам, темпо, динамику, звук различитих

инструмената. Занимљиви литерарни текстови уметничких и народних песама подстичу и развијају дечју фантазију, машту и пажњу. Њиховим учењем развија се памћење и музичка меморија. Могућност колективног музицирања – групног певања у одељењу или у хору, или свирања на дечјим инструментима, извођење музичких игара, позитивно утиче на стидљиве ученике, који немају развијен осећај самопоуздања. Посматрајући своје другове који са радошћу и одушевљењем певају, играју, свирају, временом се ослобађају и овакви – интровертни ученици.

Морално васпитање у настави музичке културе

Морално васпитање је неопходан услов свестраног и целовитог развоја личности. Под моралом се подразумева скуп правила о понашању и међусобним односима људи у оквиру неке друштвене заједнице. Унутар ње, човек се непрестано развија и исказује као социјално, индивидуално, радно, морално, стваралачко и политичко биће. У основној школи, кроз наставу музичке културе, и у корелацији са осталим наставним предметима, организовано и систематски се ради на формирању, обликовању и изграђивању моралне личности ученика, на развијању његових моралних осећања, свести, савести и дужности.

Стицање моралних сазнања је прва фаза у формирању моралне личности. Стицање моралних сазнања подразумева познавање, разумевање и свесно усвајање основних моралних појмова и категорија (Јовановић, 2005: 57). Оно треба да буде усклађено са интелектуалним развојем ученика и његовим претходним искуством. У песмама које ученици уче у настави музичке културе (народне и дечје уметничке песме, духовне, родољубиве, као и музичке игре), јасно су издиференциране моралне вредности. Кроз њих ученици уочавају шта је добро, а шта лоше; шта је морално дозвољено, а шта неприхватљиво. Оне упућују на правилан однос према људима, према својој земљи; на позитиван однос према раду, материјалним и духовним добрима. Певањем и слушањем народних песама, извођењем народних игара, развија се родољубље и подстиче процес националне идентификације. У народним песмама и играма се чува херојска слика света, презире издаја и лаж. Својим садржајима подстичу у ученику љубав према истини, правди, добру, негују племенитост. Ученици се кроз њих васпитавају на примерима борбе за идеале. На тај начин оне им постају трајни узор.

Усвајање моралних сазнања води ка формирању моралних уверења. На основу моралних знања изграђује се свест о моралној одговорности појединца за сопствено

морално понашање. Циљ је да ученици стечена знања о моралним врлинама прихвате као властите ставове, који ће бити основа за морално понашање и деловање. Тежи се развијању моралних осећања: части, поноса, одговорности, достојанства, свести о потреби рада, поштовању истине, као и поштовању других народа и култура. Упознавање различитих култура преко њихових традиционалних и уметничких песама омогућава превазилажење бројних предрасуда које имамо о другим народима. Истовремено, „процес идентитетског разграничења јача унутрашњу солидарност, консензус и унутрашњи поредак друштвеног живота" (Базих и Пешић, 2012: 244). Однос према другим народима треба да буде заснован на разумевању, поштовању, уважавању, толеранцији и пријатељству. Традиционалне песме представљају добру сазнајну и мотивациону основу за развој хуманистичких и интеркултуралних вредности, међусобно поштовање и уважавање. Приликом обраде песама овакве тематике, ученицима је неопходно предочити да „без међусобног разумевања, уважавања, солидарности и сарадње, ни један појединац, етничка група, народ и нација не могу самостално опстати у савременим условима, нити развити своје потенцијале“ (Јовановић и Парлић Божовић, 2010: 156). Обработом песама других народа и култура омогућава се њихово упознавање и разумевање, што доприноси интеркултуралном васпитању.

У народним и уметничким песмама појединац носи осећање обавезе према колективу и његовом систему вредности. Осећање моралне дужности и обавезе главни је покретач моралног поступања. Морално понашање и деловање је крајњи циљ моралног васпитањаличности. Оно се огледа у односу према људима у окружењу: према породици, пријатељима, старијим људима, према раду, домовини; у понашању на јавним местима и скуповима, као и у другим животним ситуацијама. Морално васпитање подразумева и развијање позитивних особина воље и карактера (развијање упорности, смелости, доследности, самосталности, самодисциплине, честитости), као и развијање смисла за уочавање и неговање етичких вредности: равноправности, солидарности, једнакости међу људима, обавези према ближњима, према очувању традиционалних националних вредности и др. Садржаји моралног васпитања доприносе остваривању бројних задатака моралног васпитања, који су међусобно веома повезани. Међу најзначајнијим садржајима су: васпитање у духу хуманизма, припреме за породични живот, васпитање у заједници и за заједницу, васпитање у духу патриотизма, васпитање у духу интернационализма, формирање позитивног односа према раду, формирање позитивног односа према материјалним и

духовним вредностима (Бранковић и Илић, 2004: 52-53). Упознајући српске традиционалне песме и игре, увиђамо колико су утемељене на основним начелима моралних вредности и норми. Могу послужити као значајна садржајна основа за остваривање задатака моралног васпитања. У књизи *Традиционално народно музичко стваралаштво Косова и Метохије у настави музике* (Павловић, 2013), представљене су и анализиране песме које могу послужити као основа моралног васпитања у настави музичке културе.

Естетско васпитање у настави музичке културе

Естетско васпитање је такође битан услов свестраног развоја личности ученика. Оно своју основу има у рационалној, емоционалној и вољној сфери човековог живота, и зато је у тесној вези са интелектуалним, моралним, физичко-здравственим и радним васпитањем. Основни задаци естетског васпитања су: развијање способности уочавања лепог; развијање способности доживљавања лепог; неговање способности вредновања лепог и развијање стваралачких естетских способности.

У процесу естетског васпитања треба радити на развијању способности уочавања и разликовања истинског и аутентично лепог од лажног и ружног. У развијању ових способности поступно се ради на продубљавању естетских запажања; развијању естетских потреба и интересовања за лепим; неопходно је стицање знања, умења и навика из естетске културе; развијање естетских погледа, убеђења, идеала и естетског укуса; подстицање естетског процењивања (Бранковић и Илић, 2004: 56). У настави музичке културе систематски се и истрајно ради на уочавању естетских својстава и развијању представа о лепом.

Народне и уметничке песме, музичке игре и инструменталне композиције програмског карактера, су веома погодне за развијање естетског сензибилитета у раду са ученицима млађег школског узраста, јер су кратке, а естетске вредности у њима су јасно уочљиве. Метода естетске анализе омогућује дубље и целовитије упознавање и запажање њихових естетских својстава. Аналитички приступ музичким садржајима подразумева уочавање њихове оригиналности, специфичности музичких компоненти: ритма, мелодије, темпа, динамике, агогике, тонског колорита, складности и хармоничности.

У млађем узрасту, да би ученици јасно уочили истинске вредности треба упоредити изворну народну песму са музиком сумњивих вредности, такозваном *новокомпонованом* народном музиком. Послужићемо се компарацијом музичког педагога Наде Ивановић, која сугерише да не треба вршити естетичко вредновање ове две врсте музике у смислу „добре“ и „лоше“. Циљ је да ученици препознају њихове основне одлике. Они морају знати на основу чега се одређује разлика између ових песама (Ивановић, 2007: 20). То подразумева познавање народног музичког живота, обичаја и обреда, услова у којима је настајао, његових карактеристика. На основу анализе музичких компоненти једне и друге врсте песама, побуђених осећања, ученици сами треба да распознају естетске вредности од квази уметности и шунда. Извођењем традиционалних народних игара проширују се естетска сазнања и потребе, богати естетска култура и подстиче естетско изражавање и стваралаштво.

Опажање естетских особина песама и композиција увек је пропраћено емоцијама. Народне и уметничке песме, игре и композиције, без сумње, снажно утичу на људе. Оне побуђују различита осећања пријатности, радости, нежности, одушевљења, узбуђења, националног поноса, која богате емотивни живот ученика. Јединством поезије, музике и покрета, песме и игре снажно делују на емоционалну осетљивост ученика. Зависно од тога да ли су ведреи веселе, одлучне или смирене, оне изазивају осећање радости и полета, снаге, одлучности и чврстине, нежности. "Подстицањем одговарајућег доживљаја лепим певањем развија се и способност уживања у уметничком делу. Истовремено, неговано, складно нефорсирано певање песама различитог карактера утиче на развој естетског осећања, стварања естетских навика и изграђивање музичког укуса" (Стојановић, 1996: 17). Да ли је певање и играње у ученицима изазвало емоције, одаје њихова реакција, која се огледа у променама израза лица и изражајном певању, у држању, у покретима усклађеним са ритмом музике. Ако се нека песма, односно игра, допала ученицима, изразиће интересовање за њену обраду, певање је и изводити са задовољством и одушевљењем. Ако се није допала ученицима, није побудила у њима емоције, ученици ће бити незаинтересовани и пасивни на часу.

Неговање способности естетског вредновања подразумева развој естетског сазнања и односа према стварности и уметности. Развијањем способности естетског вредновања ученици се оспособљавају да запажају, процењују и вреднују истинске уметничке квалитете. То је нарочито важно данас када у масовној култури преовладава музика која „нема корене у изворној народној музици, нема карактеристике краја, одлике певања са тла на коме је

настала, а садржајна тематика је сиромашна, често вулгаризована“ (Ивановић и Косановић, 1986: 96). Наставник мора да поређењем и слушањем указује на недостатке и предности различитих врста музике. Запажањем и вредновањем истинских уметничких квалитета, ученици постепено развијају естетске ставове и критеријуме, као и музички укус. Колико ће ученици умети да уоче и да доживе елементе естетског у музичкој уметности, да их процене и вреднују, у великој мери зависи од правилног избора садржаја у настави музичке културе. Пажљиво и правилно одабрани музички садржаји у настави музичке културе, свакако, могу да допринесу остваривању задатака естетског васпитања.

Подстицање и развијање стваралачких естетских способности важан је задатак музичког васпитања. Настава музичке културе треба да пружи значајну подршку у развијању креативности и посебности ученика, а наставници непрестано треба да теже откривању нових приступа подстицању, развијању и усавршавању стваралачких музичких капацитета ученика. У развијању стваралачких способности ученика у настави, велики је значај организованих и осмишљених вежбања, заснованих на стваралачком креативном приступу. Видови рада који доприносе развијању стваралачког музичког потенцијала ученика у настави музичке културе, су: *изражавање доживљаја покретом, ликовно и литерарно изражавање под утиском музике, импровизација ритмичке пратње, импровизација музичких целина (музичка питања и одговори, музичка допуњалка, мелодијско-ритмичка импровизација на задати текст)*. О овим видовима рада биће више речи у поглављу *Дечје музичко стваралаштво у настави музичке културе*.

Радно васпитање у настави музичке културе

Поред тога што песме и музичке игаре доприносе интелектуалном, моралном и естетском развоју ученика, њихов велики значај огледа се у развијању позитивног односа и става према раду и радним обавезама; формирању позитивних својстава воље и карактера: упорности, одлучности, истрајности у раду, свесне радне дисциплине, самосталности и иницијативности, тачности, организованости; развијању позитивног односа према радним људима и резултатима њиховог рада; развијању смисла за рад у колективу и солидарност; развијању осећаја одговорности, пријатељства, дружељубивости, праведности, што су задаци радног васпитања (Круљ, Качапор, Кулић, 2003: 126-127). Тежња савременог друштва је да

појединац буде професионално оспособљен и високопродуктиван радник и стваралац. Међутим, треба нагласити „да рад појединца и његово деловање не треба да буду мотивисани искључиво зарадом и личном каријером, већ и интересима и потребама развијања благостања и напретка заједнице којој припада. Реч је о потреби развијања свести о повезаности личних интереса и благостања са напредовањем, развојем и благостањем друштва у најширем значењу овог појма» (Јовановић, 2011: 600).

Народне и уметничке песме, као и музичке игре које описују рад, погодне су за импровизацију покрета. Њима развијамо свест ученика о поштовању рада и потребу да и сами буду учесници разних радних активности. Самостално осмишљавање покрета уз певање ученицима омогућава да изразе свој лични доживљај песме. У млађим разредима овај вид рада је изузетно погодан за развој ритмичког осећања. Доприноси слободи деловања и креативности ученика.

Неке од песама које својим садржајима подстичу на рад и упућују на правилан однос према раду су: *На крај села, Ја посејам лан, Саобраћајац, Рибар, Берем, берем грозђе, Зец и репа, Бумбари и пчеле, Кона цура виноград, Дуње ранке, Ја посејам лубенице, Мађионичар, Клепеће млин* (Правилник, 2004: 62-63), *Садила сам босиљак, Ја посадох, Ловац Јоца, Вуче, вуче, бубо лења, Волим да се купам, Здраве војско* (Правилник, 2005: 48), *Додола, Прича о чобанчету сафрулицом, Јесен на пијаци* (Правилник, 2006: 51), *Да вам кажем браћо моја* (Павловић, 2013: 146), *Чаглавчанке све девојке, Плету вези девојко* (Павловић, 2013: 147).

Физичко и здравствено васпитање у настави музичке културе

У остваривању задатака физичког и здравственог васпитања изузетну улогу имају музичке игре, које су у основношколској настави музичке културе богато заступљене. Физичко и здравствено васпитање „има циљ да допринесе свестраном, хармонијском, стваралачком и аутентичном развоју личности" (Јовановић, 2005: 79). Овај циљ се успешно може остварити коришћењем музичких игара: традиционалне и уметничке, мале музичке драматизације, дидактичке музичке игре и игре уз инструменталну пратњу, које доприносе не само физичком развоју тела, већ се њима развијају свеукупне телесне и духовне снаге и способности ученика.

Значајне су за развој музичких способности ученика: осећаја за ритам и мелодијску фразу, гласа, слуха, осећаја за темпо и динамику, музичког памћења, способности

активног слушања и доживљавања. Извођењем покрета уз песму подстичу се стваралачки потенцијали ученика. Складним и заједничким извођењем музичких игара изграђују се естетски критеријуми и доприноси развоју моторике. Преко њих ученици усвајају елементе ходања, упознају различита темпа, савладавају основне покрете руку, тела и ногу. Све то доприноси усавршавању природних облика кретања које имају практичну примену у животу. Ове вештине представљају основу за касније активно бављење спортом. Извођењем различитих видова музичких игара подстиче се истрајност, спретност, брзина, прецизност, издржљивост, стиче се физичка снага и кондиција. Погодне су за развој покретљивости, координације и технике покрета. Од изузетног су значаја у процесу раста јер омогућавају правилан развој мишића, покретљивост зглобова и правовремено развијање свих делова тела. Омогућавају правилну функцију унутрашњих органа, крвотока, срца и плућа. Делотворне су у умном и психичком развоју деце. Усвајање различитих покрета пропраћено је свесним активирањем интелектуалних процеса (опажање, усмеравање пажње, мишљење, памћење, анализа, синтеза, апстраховање), што подстиче интелектуални развој ученика. Доприносе успостављању складности између духовног и физичког аспекта личности, јединству интелектуалних, вољно-делатних и естетских подручја личности, развијању рекреативних потреба и интересовања, мотивацији и социјализацији ученика.

Еколошко васпитање у настави музичке културе

Основни циљ еколошког васпитања и образовања је да се ученици науче понашању у природи, односно да своју животну средину чувају и унапређују (Каменов, 2001). Последњих неколико деценија све чешће се могу чути упозорења стручњака који указују на неодговорно понашање човека према природи, што све више води еколошкој катастрофи. Нагомилавање нуклеарног отпада, увођење „прљавих“ технологија, загађивање река и других водених површина, учестала изградња индустријских постројења, чији власници често не поштују прописе заштите човекове средине, оштећења озонског омотача, неконтролисано коришћење природних ресурса „узимају такве глобалне, регионалне и локалне размере да се човек – појединац осећа не само угрожено, већ и беспомоћно“ (Јовановић, 2005: 97). Екологија својим сазнањима „треба да допринесе стварању хуманих услова живота превазилажењем присвајачког односа друштва према

природи, који не води рачуна о основном еколошком принципу да у природи постоји еколошка условљеност и повезаност“ (Видосављевић, 2006/7: 233).

Образовање управо треба да допринесе систематској и свеобухватној едукацији младих за супротстављање могућој еколошкој катастрофи. Настава музичке културе са својим садржајима, пре свега песмама, музичким играма и композицијама за слушање, може да буде значајан чинилац развоја еколошке културе младих. У корелацији са наставом предмета *Свет окол нас, Природа и друштво, Чуvari природе*, омогућено је целовито сагледавање и разумевање појава на релацији природа – друштво - човек. Многе песме које се обрађују на часовима музичке културе, као и уметничке композиције које су инспирисане биљним и животињским светом, буде одговарајућа осећања и доприносе развијању љубави према природи, и свести о потреби њеног очувања. Неке од њих су: *Јеж, Један ми је билбил, Под оном гором зеленом, Бела овца, Киша пада, Пада снежак, Зечићи, Јежева успаванка, Берем, берем, грожђе, Иде маца поред тебе, Плива патка преко Саве, Мачка, Ишо медо у дућан, Бумбари, Ластавица, Лептир и цвет, Ко ко ко ко да, Дечак и птица, Црвена јабука, Вишњицица род родила, Песма о слончету* и тд. Уметничке композиције које могу да послуже као повод за разговор о природи, биљкама и животињама су: *Влтава* – Б. Сметана, *Долетеле ласте* – Б. Сметана, *Пастрмка* – Ф. Шуберт, *Валцер цвећа* – П. И. Чајковски, *Карневал животиња* – К. Сен Санс, *Четири годишња доба* – А. Вивалди, *Бумбаров лет* – Н. Р. Корсаков, *На лепом плавом Дунаву* – Ј. Штраус, *Лептир* – Г. Форе, *Кантата о селу* – Ј. С. Бах, *Океан* – Група Екрипс, *Делфини* – Група Екрипс и друге.

Национално васпитање у настави музичке културе

Развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина су важни циљеви националног васпитања и образовања. Национално васпитање „треба критички да осветли и супротстави се свим облицима угрожавања историјских и духовних компоненти националног културног идентитета, посебно оних који су уграђени у колективно памћење народа, а чијем се потискивању тежи, као што су нпр. облици традиционалне свести" (Марковић, 2010: 35). Оно треба да допринесе патриотизму, љубави према свом народу и отаџбини, очувању сопствене културе и традиције и заштити од глобалистичких

тенденција хомогенизације. Садржаји који највише доприносе остваривању циљева националног васпитања и образовања у настави музичке културе су традиционалне народне песме и игре, духовне и патриотске песме.

Традиционалне народне песме и игре су најбоља основа на којој се гради национални идентитет, упознаје и чува национални дух. Оне у себи носе вредна и свремена искуства и сазнања о човеку и животу и систем етичких вредности дефинисан на јединствен начин. Кроз њих ученици стичу сазнања о животу српског народа у прошлости, о култури и утицају страних култура на српску културу. Оне су израз народног схватања и разумевања народног суда, народне филозофије, историје. Према Тихомиру Ђорђевићу, оне су "народна литература", која обухвата целокупни живот и мисли народне, целокупну историјску свест, тежње и национално осећање. Онистиче да за Србе фолклор, уопште, има велики етички значај, јер се његове карактерне црте: љубав према домовини, љубав према Богу, према породици и ближњима, према правди и милосрђу, највише огледају у нашим народним песмама и умотворинама (Ђорђевић, 1900). Ове песме засноване су на интересима истине и правде. Говоре о свакодневним и обичним догађајима из живота народа, али описују и озбиљне тренутке наше историје.

У животу српског народа традиционалне песме и игре су одувек имале значајно место. Свако душевно стање и сваки крупнији догађај у породици и друштву изазивао је у људима осећања која су најчешће изражавали песмом. Вук Караџић напомиње да „Срби све своје послове раде пјевајући: пастири пјевају по брдима и шумама, радници по пољу, жене код куће, путници путем" (Караџић, 1969: 126). За њега су српске народне песме "вјечно благо и украшеније литературе наше" (Караџић, 1964: 31). За Јована Цвијића народне песме су од изузетног значаја у откривању драгоцених података о основним особинама српског народа. Он увиђа да се њиховим проучавањем може осетити карактер, начин мишљења и свест јужнословенских етничких група (Цвијић, 1922).

Народне песме су вековима имале улогу својеврсне животне школе. Кроз њих су се преносила животна искуства предака, чувао и градио јединствени систем етичких вредности. У тешким временима оне су храбриле и бодриле, уносиле радост и топлину у свакодневни живот. Сама чињеница да су опстале и поред свих неповољних услова показује њихову огромну вредност и значај. Сачуване из давнина, као производ колективног духа народа, истински израз народне душе и аутентични показатељ народног

карактера, традиционалне песме нашле су своје место у савременом васпитању и образовању.

На традиционалну народну игру, као изузетно средство у васпитавању ученика, упућивали су многи педагози. Љубица и Даница Јанковић, које су се бавиле бележењем и проучавањем српских народних игара, истицале су њихову велику васпитну улогу. Као саставни део народне традиције, коло је, по мишљењу Љубице и Данице Јанковић, не само производ уметничког надахнућа народа, него и изражајна могућност колектива. По њима, "у колу се складно везује индивидуалност коловође са игром заједнице. То је игра чије је нарочито преимућство баш у томе изравнавању, утапању појединца у целину, и управљању целине према коловођи. На тај начин, народна игра, као игра колектива, неосетно васпитава играче и развија код њих дружељубље, смисао за друштвеност, љубав према складу, слози, јединству" (Јанковић, 1934: 2). Упознавање ученика са овим видом народног музичког стваралаштва, према Љубици и Даници Јанковић, треба почети што раније, "по могућности још у забавиштима; оно треба да обухвати сву школску омладину, од основне школе до универзитета. Главни циљ је да се настава више веже за живот, земљу, народ и да се помоћу ње јачају и развијају естетска, социјална, национална и етичка осећања. Народна игра може бити моћно средство у остваривању ових задатака" (Јанковић, 1937: 18).

Традиционалне народне песме и игре, у нашој земљи, достигле су висок степен оформљености у тренутку када је започео процес њиховог систематског бележења и објављивања. Својом лепотом и аутентичношћу заинтересовале су најумније људе Европе XIX века. Одушевљен њиховом лепотом, Грим је истицао : "Оваквих песама ни један народ на свету нема, нити је имао" (Карацић, 1964: 81). Српске народне песме превођене су на бројне стране језике, чиме је омогућена њихова рецепција и изучавање. Подстакнут Вуковим идејама, Корнелије Станковић, а касније и многи други музичари почели су да сакупљају народне песме, обрађујући их за глас и клавир, мушки хор и клавир и сл., чиме су постављени темељи српске националне музике. На основама традиционалне народне музике стварали су: Стеван Мокрањец, Коста Манојловић, Милоје Милојевић, Петар Коњовић, Стеван Христић, Владо Милошевић, Петар Ђорђевић, Светислав Божић, Гордана Карамарковић, и други композитори. Њихов однос према фолклору јесте део њихове борбе за афирмацију националног идентитета народа коме припадају.

Патриотско васпитање у настави музичке културе

Патриотизам (*patria*, лат. – отаџбина, домовина) је осећање које се испољава као „емотивна и активна приврженост својој отаџбини, односно, као љубав и жудња према родном крају и као спремност за практично ангажовање и жртвовање у одбрани отаџбине" (Енциклопедија, 1978: 784). Патриотизам обавезује човека да штити и заступа интересе земље чији је грађанин. Патриотско васпитање, као облик друштвено-моралног васпитања односи се на "развијање патриотских осећања и ставова према својој земљи (отаџбини) и народу и идентификацију са њима" (Јовановић, 2005: 61). Оно се заснива на развијању сазнања о припадности одређеном народу (етничкој заједници), везаности за његову прошлост и садашњост, за његову културу и достигнућа у науци, техници и уметности (Круљ и сар. 2003). Развијање патриотизма, националног и културног идентитета, разумевање, очување и остваривање националних интереса, важни су циљеви националног васпитања. У остваривању циљева националног васпитања значајну улогу имају осећања, уверења, убеђења и ставови које код ученика треба развијати. Само у јединству знања, осећања, уверења и убеђења „могу се формирати позитивни ставови ученика према националним и културним вредностима и подстицати њихова спремност за одбрану и развој националних вредности и интереса, а да се при томе поштују вредности и интереси других нација и заједница" (Јовановић, Парлић Божовић, 2010: 153). Према истакнутом педагогу Ушинском "љубав према домовини пружа васпитању сигуран кључ за отварање срца човековог, постављајући уједно снажан ослонац за борбу против штетних склоности" (Николић и Јовановић, 2005: 25).

Настава свих предмета предвиђених наставним планом и програмом у основној школи омогућава остваривање задатака националног васпитања и образовања, као што су: упознавање ученика са духовним, друштвеним, економским, научним, уметничким, културним достигнућима и вредностима свог народа; поштовање језика, обичаја, традиције, вере; развијање националних осећања и самосвести, вере у будућност и напредак земље, развијање патриотизма као и спремност за одбрану земље и народа.

На развијању патриотизма неопходно је радити од најмлађег основношколског узраста. Најважније државне симболе химну, заставу и грб, који симболизују државност, индивидуалност и суверенитет, деца треба да упознају већ у предшколском узрасту. У појединим земљама, ритуално подизање заставе и интонирање државне химне

свакодневно претходе првом школском часу (Павловић, 2007). Настава музичке културе, у корелацији са другим наставним предметима, може значајно да доприноси развијању и неговању патриотских осећања и свести, чиме реализујемо један од основних циљева националног васпитања.

Духовне песме у настави музичке културе

Примена духовних песама у васпитно-образовном процесу је од непроцењивог значаја за духовни развој ученика и њихово морално изграђивање и уздизање. Ове песме побуђују различита осећања пријатности и духовне узнесености. У њима долази до изражаја милосрђе, љубав према богу и ближњима. Упознавање властите духовне традиције доприноси развијању љубави према својој вери, свом народу и домовини, те учвршћивању националног и културног идентитета. У збирци *Српске духовне пјесме* (Сарајлић, 2013), која својом садржином, уводи ученике основне школе у богату српску духовну музичку заоставштину, упознајући их са њеном особеностима лепотом и савременим уметничким вредностима, налазе се песме посвећене Христовом рођењу и васкрсењу, песме о догађајима и личностима из Светог писма, о вери и Цркви а знатан број има духовно-родољубиви садржај. Примена ових песама треба да подстакне осећање одговорности према националном музичком наслеђу и његовом очувању. Истовремено, „уз формиран адекватан однос према вриједностима духовне музичке баштине свог народа, много је лакше изграђивати вриједносне ставове и однос према музичкој традицији других народа" (Сарајлић, 2013: 7). Иако имају изузетан васпитни смисао и значај ове песме нису довољно заступљене у наставним плановима и програмима наставе музичке културе у основној школи.

Интеркултурално васпитање у настави музичке културе

У основношколском васпитно-образовном процесу посебна пажња се поклања поштовању расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранцији и уважавању различитости. Савремено друштво, које карактерише коегзистенција различитих култура - мултикултуралност, потенцира значај интеркултуралног васпитања и његову улогу у зближавању и међусобном повезивању нација и цивилизација. Док појам *мултикултуралност* подразумева истовремено постојање више култура на једном простору, *интеркултуралност* подразумева везе и

односе међу културама. Ови односи укључују „културне додире, комуникацију, размену и партиципацију у стварању културних вредности као и читав низ других, стварних или могућих интеракција међу културама у глобалном свету" (Ђерманов и сар. 2006: 52). Интеркултурално васпитање истиче значај очувања јединствености и оригиналности различитих традиција на једном простору, и у исто време подржава њихово зближавање, прожимање и развијање у духу универзалних и космополитских вредности. Оно подразумева поштовање друштвених навика и вредности које постоје у већини култура. Бити интеркултурално васпитан и образован значи „имати лични културни идентитет, развијену способност за разумевање и прихватање оних који припадају другим културама, као и способност за комуникацију са различитим и другачијим особама" (Ђукић и сар. 2006: 73). Упознавање културних вредности других народа омогућује да се „потпуније, објективније и реалније схвати особеност сопствене културе, али и да се, што није мање важно, уочи и међусобна сличност, повезаност, испреплетаност и заједничке хуманистичке, уметничке, антрополошке и етичке основе и вредности различитих култура, народа и нација" (Јовановић и Парлић Божовић, 2010: 155).

Основни смисао интеркултуралног васпитања и образовања у школи треба да буде припремање ученика за живот у мултикултурним и интеркултурним друштвима. То подразумева упознавање културе, историје, порекла, традиције, духовних вредности свог народа и народа из свог окружења. Успешном остваривању циљева интеркултуралног васпитања доприноси настава музичке културе, која у свом наставном плану и програму садржи народне и уметничке песме и игре различитих народа, као и велики број уметничких музичких дела светски познатих и признатих композитора.

Кроз своје садржаје, настава музичке културе треба да подстакне отвореност ученика у разговору о плурализму култура, те да им помогне да прихвате чињеницу о постојању других и другачијих. Неопходно је да наставници поседују сензибилност за уочавање и разумевање особености и потреба припадника различитих народа, посебно у мултикултурној средини, а то значи „напуштање било каквих аутохтоних или етноцентричних ставова и стереотипа и прихватање права човека, уважавање различитости, солидарности и друге хумане вредности" (Ратковић, 2003: 131). Педагози истичу да „унутаргрупне разлике могу бити огромна предност ако у педагошкој комуникацији створимо услове да појединци интегришу своје различите перспективе"

(Сузић, 2005: 217). Зато наставници морају да раде на развијању поверења међу ученицима, социјалној хармонизацији и на јачању кооперативности. Песме и игре различитих народа, без сумње, могу да буду одлична основа за изграђивање међусобог поверења и поштовања. Примена савремене технологије у настави и интернет ресурса, омогућава избор одговарајућих музичких садржаја. Слушање песама различитих народа, упознавање њихових народних игра, обичаја и инструмената, допринеће потпунијем доживљају других култура и народа и интересовању ученика за њихово детаљније упознавање и разумевање.

29. март

Обрада песме, значај, критеријуми у избору песама, анализа примера погодних за обраду у разредној настави (1, 2, 3, 4, разред), методички поступак обраде песме по слуху и изотног текста, разматрање васпитних, образовних и функциоалних задатака на одабраним примерима.

ВЕЖБЕ: Студенти самостално пишу припрему за обраду песме по слуху и изотног текста.

Вежбе: Студенти пишу припреме за одговарајуће наставне јединице из области музичког описмењавања

Певање

Сматра се да је певање старо колико и људски род, а чувена је и мисао да је људски глас најстарији и најсавршенији инструмент. По мишљењу еминентног етномузиколога Димитрија Големовића певање је настало као израз човекове потребе да омузикали реч (Големовић, 2010.) Тек музичка реч била је близу Богу, а најстарије песме јесу обредне песме, намењене божанствима и натприродним силама. Певање се временом развијало из нечега што није била песма у правом смислу речи, односно, из омузикаљене речи у оквиру обреда. Касније, одвајањем од обреда, „односно, сопственом десакрализацијом, оно је променило функцију, постајући тако само себи циљ, или певање у правом смислу те речи" (Големовић, 2006: 11).

Значај певања у настави музичке културе

Певање је најзаспуљенији вид дечјег музичког изражавања и једна од најзначајнијих активности у настави музичке културе. У свестраном развоју ученика певање има незамењиву улогу и значај. Извођењем песама различитих тематских садржаја и карактера подстиче се мисаона активност, емоционални и психички развој; развија се музички укус и усвајају основна морална начела; подстичу се радне активности; развијају се позитивни ставови и љубав према природи, породици, друштву, домовини, школи, другарству и пријатељству, усвајају се опште хуманистичке, националне и интеркултуралне вредности. Посебан значај певања огледа се у могућности развоја музичких способности ученика: слуха, осећаја за ритам и мелодију, музичко памћење.

Један од примарних задатака наставе музичке културе је да се кроз певање негује и развија дечји глас. То захтева правилан избор песама и посвећеност њиховој интерпретацији - правилној дикцији и акцентуацији текста, фразирању, динамичком обликовању, поштовању темпа, лепом обликовању вокала *а, е, и о, у*. Изузетан значај за певање има правилно дисање, на коме треба радити кроз одговарајуће вежбе дисања. Њих треба тако осмислити да буду функционалне и занимљиве. На пример, захтеваћемо од ученика да удишу ваздух кроз нос, као да миришу цвет, а издишу на уста постепено, имитирајући:

- зујање пчела – зззззззззззз
- фијукање ветра – ффффф
- падање кише – шшшшшш
- хлађење супе – пппппп
- рад мотора – рррррррр и слично.

При певању треба инсистирати на тачној интонацији, заједничком почетку и завршетку. Поштовањем свих методичких захтева при певању, доприноси се и развоју позитивних црта личности: самодисциплини, одговорности у колективном раду, концентрацији, упорности. Песма је веома захвалан садржај за успостављање корелације са осталим наставним предметима. У тренуцима када ученици показују замор и деконцентрацију на било ком часу, неколико минута певања веселих дечјих песама, уз покрет, разведриће преморена лица и омогућити им да поново крену на усвајање нових знања из различитих предмета. Пожељно је сваки радни дан почети и завршити певањем песама (Просветни гласник 2005: 147). Од изузетног значаја је певање песама модела у 1. и 2. разреду, кроз које ученици доживљавају основне елементе музичке писмености, што олакшава њихово разумевање и усвајање касније, у моменту свесног музичког описмењавања, које се врши кроз песме. Већина дечјих народних или уметничких песама је строфичне грађе, у форми поновљених малих реченица, великих реченица или у облику малог музичког периода, што пружа могућност доживљавања и упознавања ових музичких облика.

Основни критеријуми у избору песама

Правилан избор песама подразумева поштовање неколико важних критеријума. При избору песама треба имати у виду васпитно-образовну вредност текста и њихове ритмичко-мелодијске карактеристике. Текстови песама морају бити примерени узрасту

ученика и њиховим интересовањима. Најчешће су посвећени природи, животињама, другарству, пријатељству, породици, годишњим добима, домовини, или ликовима из омиљених прича и бајки. Избор песама треба да обухвати народне и децје уметничке песме свога и других народа. Веома је битно да у избору песама буду заступљени примери из средине у којој ученик живи.

У музичком смислу песме треба да буду певљиве, једноставније ритмичко-мелодијске грађе, умереног темпа, лаке за памћење и без већих скокова. Према врсти такта одабирају се песме у $2/4$, $3/4$ и $4/4$ такту. По слуху се могу обрађивати и песме у $3/8$ и $6/8$ такту, док се песме у ритму $7/8$ или $9/8$ не обрађују у разредној настави. Овај ритам ученици доживљавају у старијим разредима. Избегавају се примери који садрже дуге тонове, у целим или половинским нотним вредностима, јер певачка техника у млађем школском узрасту још увек није довољно развијена, нарочито способност контроле ваздуха при певању.

Подразумева се да се при избору песама треба руководити принципом поступности и систематичности. У почетку ће се бирати лакши примери песама, а затим ће се поступно уводити захтевнији и сложенији у ритмичко-мелодијском смислу и по обиму. За 1. и 2. разред предвиђене су песме у обиму сексте $ce^1 - a^1$, док се у 3. и 4. разреду обрађују примери у опсегу $ce^1 - ce^2$. У 1. и 2. разреду врши се обрада песама по слуху, а у 3. и 4. разреду, по слуху и по нотном тексту.

Обрада песме по слуху

Обрада песме по слуху се изводи по утврђеном методичком поступку који обухвата: *емоционалну припрему* у уводном делу часа, *слушање*, *доживљавање* и *усвајање песме* у централном делу и *утврђивање* песме у завршном делу часа.

У уводном делу изводе се вежбе дисања, ученици се распевавају једноставним вокалним вежбама или обнављањем већ научене песме, која ће послужити као повод за разговор и учење нове песме. Уз помоћ ликовне илустрације и разговора ученици се упознају са садржајем нове песме, тако да није потребно посебно читати текст. Ликовна илустрација има посебан педагошки значај, јер подстиче интересовање за учење песме, разиграва децју машту и употпуњује утиске. На основу разговора, требало би да ученици

претпоставе шта је тема нове песме. Наставник саопштава наслов песме и приказује цео текст на табли.

У *централном* делу, наставник изводи песму у целини, уз инструменталну пратњу, трудећи се да испоштује све њене музичке карактеристике (темпо, динамику, артикулацију, фразирање), и да је отпева што лепше и изражајније. Такво певање изазваће пажњу и музички доживљај код ученика, и подстаћи жељу за учење песме. Пошто су одслушали песму ученици могу да изнесу своје мишљење о њој, да ли им се допала, односно какво расположење је у њима побудила. Након слушања следи усвајање песме по мањим целинама. Наставник најпре отпева део песме, што је обично целина од четири такта, а затим ученици понављају и увежбавају. Потом се усваја нова целина, па се повезује са претходном. Следи утврђивање ове веће целине, која заправо представља строфу. Пева се по групама (дечаци, девојчице), редовима или појединачно. На исти начин усвајају се и остале строфе, а затим се изводи цела песма. У наставку се ученици могу поделити на групе које ће имати различите задатке: да ликовно илуструју песму, да према тексту песме направе кратак драматуршки приказ, да опишу осећања побуђена песмом.

У *завршном* делу се ради на увежбавању и изражајном дотеривању песме. Инсистира се на поштовању свих њених елемената: темпа, динамике, агогике, правилне акцентуације, дикције, правилном фразирању, илепо обликованом певању.

Обрада песме по нотном тексту

Методички поступак обраде песме по нотном тексту се примењује у 3. и 4. разреду, одмах након усвајања основног знања из области музичке писмености. „Усвајање најосновније вештине читања нота омогућава ученицима лакше и тачније певање једноставних мелодија, као и активно стицање информација о свирању на појединим инструментима" (Правилник, 2005: 46). Ова метода омогућава лакше разумевање одређених музичко-теоријских појава и законитости, као и утврђивање знања из области музичке писмености.

Методички поступак обухвата следеће фазе:

- увод и стварање расположења,
- анализа нотног текста,

- извођење ритма неутралним слогом
- извођење ритма парлато,
- певање солмизацијом,
- певање песме са литерарним текстом,
- извођење песме уз инструменталну пратњу и утврђивање.

У уводном делу, као и при обради песме по слуху, врши се емотивна припрема ученика помоћу илустрације и разговора, али се након тога изоставља певање песме у целини.

За обраду песме, по овом методичком поступку, наставник на хамер папиру или коришћењем савремене технологије, паметне табле и њених могућности, припрема нотни текст песме, док је литерарни текст прекривен. Прва фаза рада захтева анализу нотног текста, што подразумева уочавање врсте такта, нотних вредности, темпа, динамике, ознака за понављање, или неких других ознака, уколико постоје у нотном тексту. Битно је напоменути да уколико у песми постоји нека ознака коју ученици претходно нису упознали и усвојили, таква песма се не може обрађивати методом обраде по нотном тексту, из разлога што се свака нова музичка појава мора најпре доживети, па тек на тој основи теоретски објаснити.

Пре извођења ритма на неутрални слог од ученика се захтева да се подсети покрета тактирања, у такту у коме је песма написана. Следи обрада ритма на неутрални слог, а затим и парлато, уз тактирање. Треба инсистирати на јасном и течном изговарању имена тонова солмизацијом, уз прецизно извођење покрета при тактирању. Пошто се изведе ритам песме на ова два начина, потребно је увести ученике у интонацију песме, што се постиже кратким распевавањем у лествици у којој је песма написана. Наставник даје интонацију и помаже ученицима да отпевају песму солмизацијом. Након успешног интонирања солмизацијом, открива се литерарни текст и песма се изводи уз инструменталну пратњу. Следи утврђивање и увежбавање.

Бројалице

Поједини педагози бројалице тумаче као ритмички говор или ритмички чврсто казивање текста (Домоњи, 1986: 13). Други аутори истичу њихов значај при одређивању улоге и задужења које ће дете имати у игри (Манастериоти, 1978: 51). Прва дефиниција истиче музички елемент – ритам, док у другој доминира васпитна улога бројалице.

На одређеној тонској висини, ученици изговарају текст бројалице, који често нема неки логички садржајни основ, већ представља низање ритмичких слогова (Ивановић, 1981). Текст се изводи уз покрете разбрајања руком, као што то деца чине у своји играма. На овај начин, деца већ у раном детињству доживљавају разноврсна ритмичка трајања. Ове прве музичке доживљаје и искуства свакако треба искористити у почетној настави музичке културе.

Извођењем бројалица, разбрајалица и других видова говорних народних творевина, код ученика формирамо осећај за различита ритмичка трајања. Кроз њих се реализују наставне јединице: четвртина, осмина, половина ноте и паузе, пунктирана четвртина са осмином; ученици доживљавају и упознају дводелни, троделни, четвороделни такт; врсте темпа – спори, умерени, брзи; наглашене и ненаглашене тактове делове; развијају осећај за тачну интонацију и контролу гласа.

Текстови бројалица су изразитог ритма, весели, ведри и одговарају деčјим интересовањима. Покрет разбрајања временом треба заменити покретима: плескањем длана о длан, оловком о клупу, корачањем, ногом о под, или свирањем на деčјим ритмичким инструментима. Приликом учења текста бројалице „неопходно је обратити пажњу на равномерност у извођењу, континуирану ритмичку пулсацију, прецизно и јасно изговарање речи, специфичну акцентуацију, као и обликовање целина по фразама, тј. стиховима. Дискретан акценат треба да носи свака прва реч (слог) у стиху, а дистинктнији акценат, у виду тежишта целине (стиха-фразе) – последња реч у стиху" (Ивановић, 2006: 20).

Изговарање слогова бројалице, или других говорних народних творевина, уз синхронизовано извођење покрета, рукама или ногама, доприноси развоју моторике. Корисне су за развој говора деце, па их је из тог разлога пожељно користити у корелацији са наставом српског језика. У првом и другом разреду су од изузетног значаја за

опуштање ученика и навикавање на школску средину. Доприносе развоју памћења, пажње, мишљења, маште, упорности, дисциплине, иницијативности, радозналости, демократичности, савесности, пажљивости, тачности, толерантности, хуманости, солидарности, искрености и других позитивних особина воље и карактера. Народне говорене творевине, нарочито пословице и изреке, доприносе моралном васпитању, уочавању и усвајању етичких вредности. Поучне су и доприносе развијању праведности, љубави према добру; животном оптимизму, осећају дужности и одговорности, свести о потреби рада, социјалној правди, љубави према човеку, самокритичности и развијању способности за критику. Кроз бројалице и разбрајалице деца уче да поштују правила у игри; уче се равноправности и међусобном поштовању.

При избору говорних народних творевина треба имати у виду узраст ученика. За ученике млађих разреда треба бирати краће примере једноставнијег ритма. Бирају се, дакле, садржаји који су у складу са музичким и психофизичким способностима ученика као и са наставним планом и програмом. Говорне народне творевине су нарочито погодне у раду са предшколцима и са ученицима млађег школског узраста, јер на занимљив и приступачан начин омогућавају упознавање традиције, културе и карактерних особина свог народа. Њиховом применом у овом узрасту снажно се доприноси развијању осећаја припадности свом народу, љубави према домовини, развијању националног и културног идентитета.

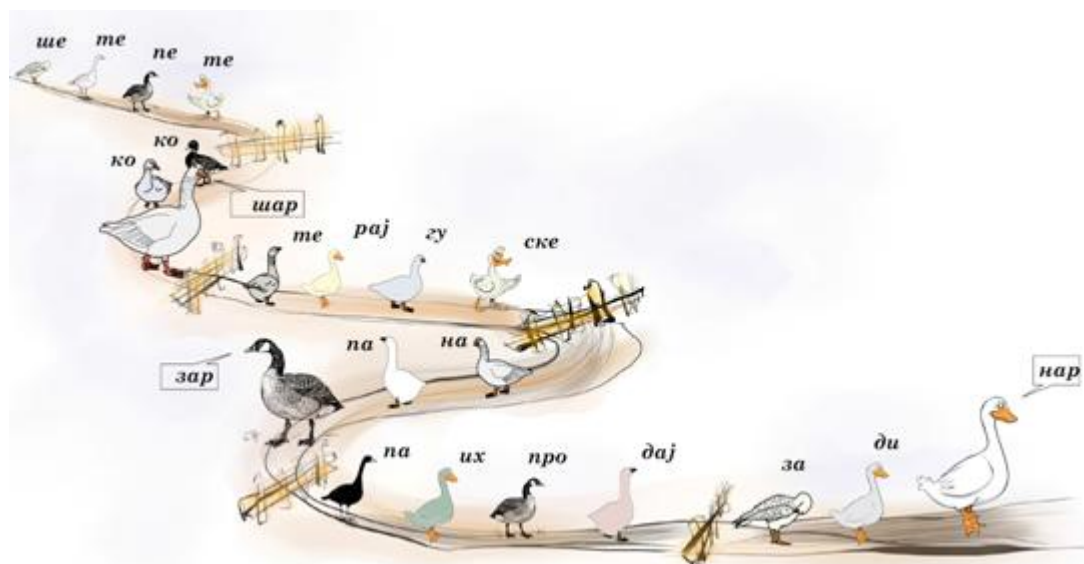
Речи говорних народних творевина треба да буду познате и погодне за изговарање. Непознате речи треба објаснити, као и при обради песме. Поједини текстови бројалица и разбрајалица су неразумљиви и немају неко логично значење. Изводећи бројалице, деца често мењају текст, измишљају и додају нове речи, што подстиче децју креативности машту.

Методички поступак при обради бројалица

Бројалице и разбрајалице се могу обрађивати у уводном или у централном делу часа, зависно од наставног циља и задатака које желимо да остваримо кроз ове садржаје. У млађим разредима, када је акценат на доживљају одређених музичких појава и законитости, или, када је у питању утврђивање и обнављање бројалице, уводни део часа

пружа довољно времена за њено извођење. Међутим, када је у моменту музичког описмењавања, неопходно упознати ученике са нотним вредностима, врстама такта, или неком другом музичком појавом, потребно је посветити им више времена и пажње у оквиру централног дела часа.

Као и при обради песме, потребно је заинтересовати ученике за садржај нове бројалице, или неког другог вида говорних народних творевина. Ако текст пружа могућност да се ликовно илуструје, свакако треба искористити ту могућност, што ће омогућити лакше усвајање текста. Ако су ученици већ описмењени, неопходно је припремити читко исписан литерарни текст. У првом и другом разреду је пожељно представити ритам бројалице симболима (цветићи, звездице, разни геометријски облици и фигуре) што треба да допринесе доживљавању и лакшем усвајању ритма бројалице.

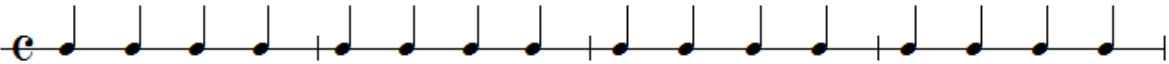
Текст најпре изговара наставник, уз покрете тапшања, које изводи у ритму четвртина, што заправо замењује покрет разбрајања којим се деца служе у игри. Текст изговара јасно и складно, делећи речи на слоге, без убрзавања и успоравања, умереном јачином гласа и у слободној интонацији. У наизменичном извођењу наставник – ученици, текст се усваја методом обраде по слуху, најпре по мањим целинама, а затим се увежбава цела бројалица. Касније се може захтевати од ученика да бројалицу изводе на одређеној тонској висини. Посебна пажња поклања се уједначеном колективном извођењу, заједничком почетку и завршетку.

Равномерним покретима које најпре изводимо тапшањем, учвршћујемо осећај основне јединице бројања. Након тога изводе се покрети куцањем оловком о сто, где се потенцира ритам бројалице. Бројалицу можемо изводити комбиновањем ова два начина, што је за ученике захтевнији задатак, па се оваквом увежбавању мора посветити више времена. Када се бројалица увежба на овај начин, ученицима се могу поделити ритмички инструменти, што ће их додатно мотивисати за њено извођење. Ради што успешнијег савладавања, бројалица се може изводити у паровима, по групама или индивидуално. При утврђивању се могу увежбавати и други ритмички обрасци: може се изводити само теза, или арза, ритмички остинато или разни звучни ефекти који дочаравају текст бројалице.

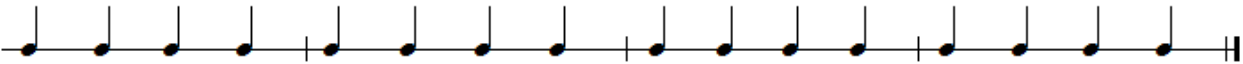
Уводни разговор при реализацији Славске здравице

Славска здравица

Текст: Драгослав Николић

Ди - жем о - ву ча - шу ви - на, нек је сре - ћна сла - ва сви - ма!

Же - лим сви - ма до - бро здра - вље, нек вам бу - де сре - ћно сла - вље!

Децо, који су ваши омиљени празници? (Нова година, Божић, Ускрс, Први мај, Слава).

Питамо неколико малишана коју славу славе.

Зашто се слави слава? (Светац се сматра заштитником породице)

Како се припремате за славу? (Помажу родитељима у припремању хране, помажу у припремању славског колача, облаче свечана одела, иду у цркву итд).

Какво расположење влада у кући на дан славе? (Свечано, весело, побожно)

Шта се све дешава у кући на дан славе? (Ломи се колач, диже се слава, дочекују се гости, домаћину се честита слава.)

На који начин гости честитају домаћину славу? (Путем здравице)

Шта су то здравице? (Здравица је кратак говор у коме се изричу најлепше жеље домаћину и домаћинству. Њима се најчешће жели добро здравље, зато се зову здравице. Чиме се наздравља домаћину? (Неким пићем, а најчешће вином). Ипак, ако бисте ви желели да честитате домаћину славу, ви бисте наздравили са чашом сока, јер деца не пију вино. Да ли ви знате неку здравицу? Данас ћемо научити једну славску здравицу.

Уводни разговор при обради бројалице Жари, жари жар

Жари, жари жар

Жа - ри, жа - ри жар, ве - тар но - си жар, ве - тар но - си же - ра - ви -цу,
на клу - пи - цу, на - шу - пи - цу, кр - чаг во - де стар, го - то - ва - је ствар!
Жари, жари, жар,
Ветар носи жар,
Ветар носи жеравицу,
На клупицу, на шупицу
Крчаг воде стар,
Готова је ствар.

Децо, какво је време напољу зими? (Хладно.)

Како се људи штите од хладноће? (Облаче топлија одела.)

Како загрејавају просторије у кући? (Помоћу дрва, угља, струје, гаса, нафте.)

Шта се ствара када дрво изгори? (Жар)

Шта се дешава када жарате жар? (Около прште варнице или жеравице.)

Када и где људи још ложе ватру? (Лети, када одлазимо на излет.)

О чему морају да воде рачуна? (Воде рачуна о томе да се ватра не разнесе на околину.)

Шта може да разнесе ватру, без обзира што ми водимо рачуна о њој? (Ветар)

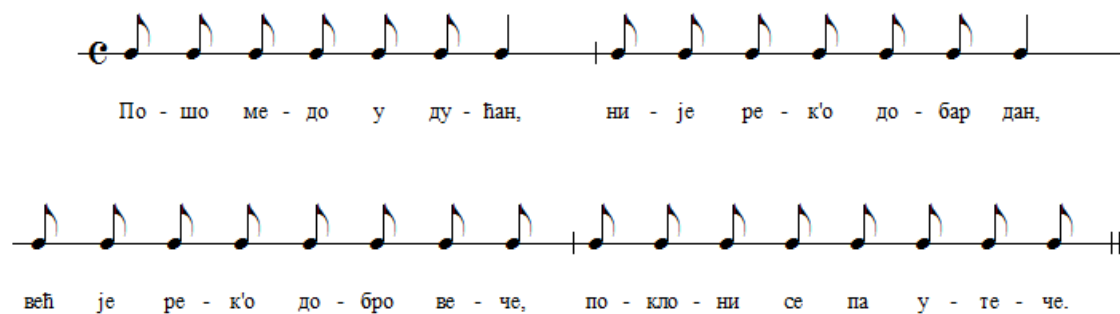
Ако се ватра разнесе около шта може да се деси? (Може да дође до пожара.)

Погледајмо илустрацију. Шта се налази у близини ове ватре? (Клупица и шупица.)

Чиме се гаси пожар? (Водом) Шта држи ова девојчица у руци? (Крчаг са водом.) Шта она ради? (Гаси ватру на клупици.) А шта треба да урадимо ако пожар почне да се шири? (Треба да позовемо у помоћ ватрогасце.) Зна ли неко од вас на који телефонски број можемо добити ватрогасце? (На број 193) Данас ћемо научити бројалицу која се зове Жари, жари, жар.

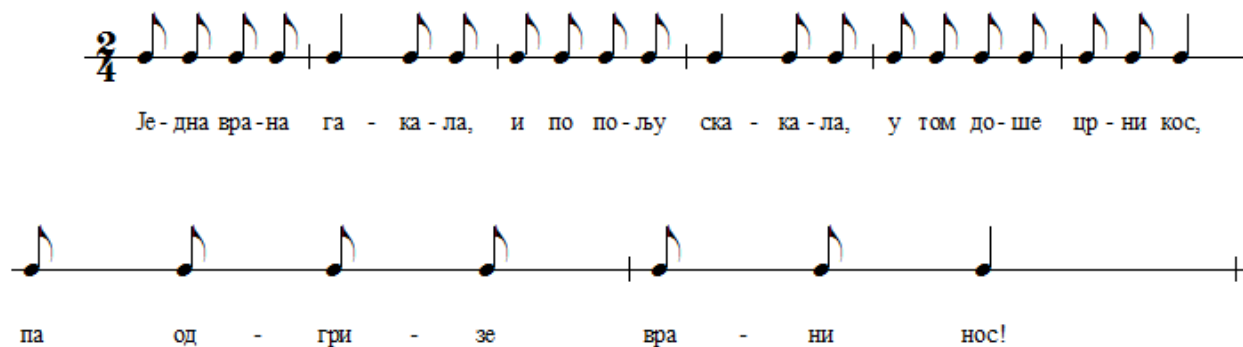
Примери бројалица

Пошо медо у дућан

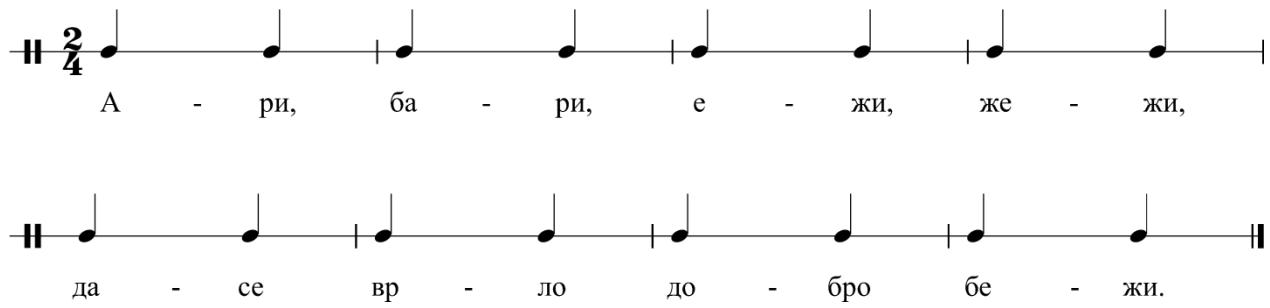
По - шо ме - до у ду - ћан, ни - је ре - к'о до - бар дан,
већ је ре - к'о до - бро ве - че, по - кло - ни се па у - те - че.

Једна врана гакала

Је - дна вра - на га - ка - ла, и по по - љу ска - ка - ла, у том до - ше цр - ни кос,
па од - гри - зе вра - ни нос!

Ари, бари

Маце пре-ду, пре-ду

Падај, падај кишице

Један, два, три

Еци,пеци, пец

Е - ци, пе - ци, пец, ти си ма - ли зец, а ја ма - ла пре - пе - ли - ца, е - ци, пе - ци, пец.

Мјауче маца

Мја - у - че ма - ца, хте - ла - би мле - ка, не - пла - чи ма - цо, да - ће ти се - ка.

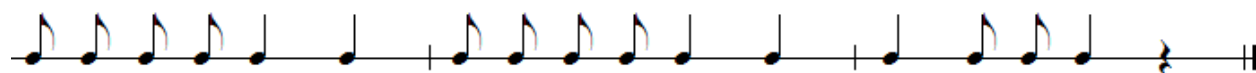
Гусен, гусеница

Гу - сен, гу - се - ни - ца, во - да, Ле - пе - ни - ца, ко то и - де сам, нек га бу - де срам.

Иза брда плава

И - за бр - да пла - ва, миш цр - ве - ни спа - ва, ми - ша ма - чка љу - ља, по - сте - ља га жу - ља,

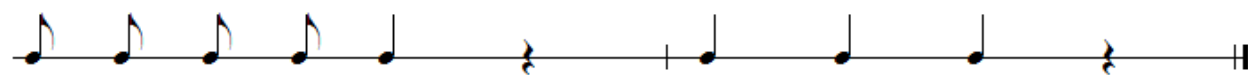

не мо - же да бе - жи, дла - ка му се је - жи, беж, ми - јо, беж!

Ен, тен, тини

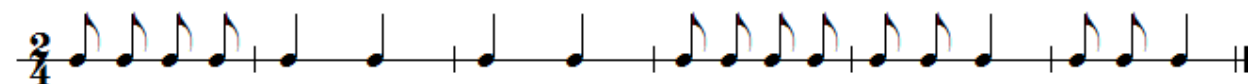

Ен, тен, ти - ни, са - ва - ра - ка ти - ни, са - ва - ра - ка, ти - ка, та - ка,

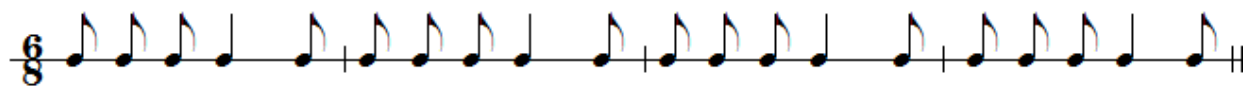
е - лем, бе - лем буф, гриф, граф, труф!

Меда и зека

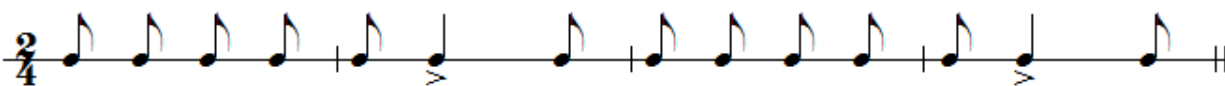
И - де ме - да туп, туп, туп, туп, ска - че зе - ка хо - па цуп, хо - па цуп.

Четири брата (точкови на аутомобилу)

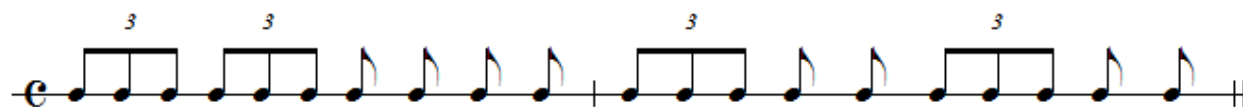
Че - ти - ри бра - та, и - стог за - на - та, је - дна - ко жу - ре, ста - лно се ју - ре.

Села чавка на чамац

Се - ла чав - ка на ча - мац, па о - ти - шла за Ча - чак.

Ујео рибу

У - је - о ри - бу за но - гу вра - бац, баш кад је ди - мњак сру - ши - о вра - бац.

Текстови бројалица:

Тара, тара, тачке,
Побиле се мачке,
На Ивину тавану.

Уз'о Иво тачку,
Па убио мачку.

Иш, иш, иш,
Ја сам мали миш,
Ти си мала цица маца,
Беж у рупу, иш.

Добро, јутро, добар дан,
Имате ли кишобран?
Кишобран је распродан,
Дођите нам други дан.

Иза брда плава, миш црвени спава,
Миша мачка љуља, постеља га жуља,
Не може да лежи, бежи мијо, бежи.

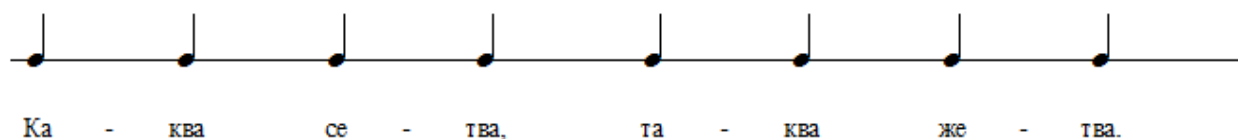
Један, два, три,
Од кога си ти?
Ја сам ружа мала,
Божурова кћи.

Киша пала на травицуч
Мрав се скрио под гљивицу
Поручује киши мрав,
Падај, падај сваки дан
Купио сам кишобран.

Нацртала Јована
Башту пуну цвећа
Каква лепа слика
Мирисног пролећа.

У наставку рада ће се кроз практичне примере указати на могућност реализације наставних јединица из области музичког описмењавања. Као подлога искориштене су говоре народне творевине са Косова и Метохије. Осим упознавања ученика са основама музичке писмености циљ је да се применом ових садржаја допринесе очувању народне музичке традиције Косова и Метохије.

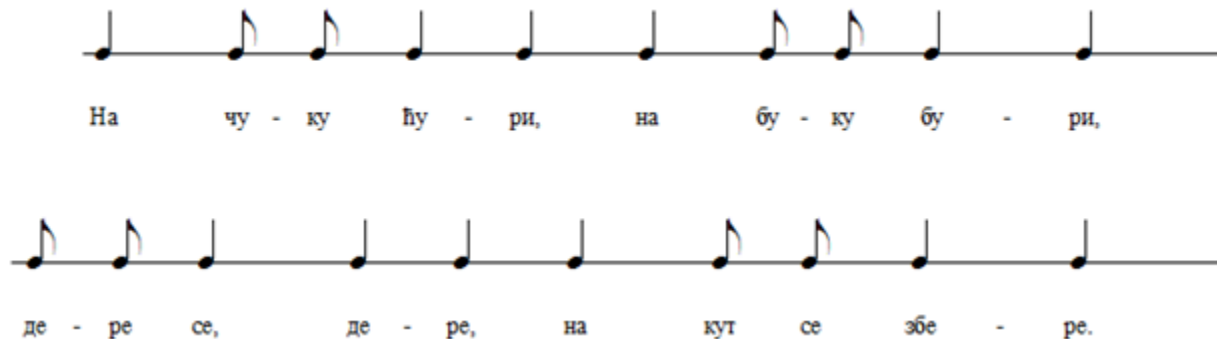
Обрада четвртине ноте

*Каква сетва,
Таква жетва.*
(Бован, 2005: 166)

За обраду четвртине ноте, погодна је пословица *Каква сетва*. Пошто се текст усвоји по слуху, уз куцање оловком о сто, у ритму четвртина, ученици треба да уоче колико слогова изговоре при једном откуцају. Када уоче да сваки слог траје по један откуцај, наставник објашњава да се такво трајање тона у музици обележава четвртином ноте и показује како се пише ова нотна вредност. Упознаје их да је четвртина ноте основна јединица бројања у музици. Ученици ће у наставку, уз помоћ наставника записати ритам пословице на табли, и извести га уз покрете гледајући у нотни запис, а затим и уз ритмичке инструменте.

Обрада осмине ноте

На чуку ћури,
На буку бури,
Дере се дере,
На кут се збере.
(Бован, 1989: 284)

Загонетка *На чуку ћури* послужиће при обради поделе основне јединице бројања. Текст се научи по слуху, уз покрете куцања или дланом о длан, у ритму четвртина. Ученици треба да уоче да неки слогови трају дуже а неки краће. Анализом првог слога препознаће трајање четвртине ноте. Затим ће уочити да се следећа два слога *чу – ку* изговарају уз један откуцај. Установиће да сваки слог ове речи траје пола откуцаја. Наставник објашњава да се такво трајање тона у музици обележава осмином ноте. Показује како се пише осмина ноте и обележава трајање слогова *чу-ку*. Затим се анализира текст до краја и записује његов ритам. Ученици гледају ритмички пример, изводе га уз покрете куцањем, тапшањем, уз ритмичке инструменте и одгонетају загонетку (гајде).

Обрада четвртине паузе

Ја се зовем...

Ја се зовем куку и руз,
Без мене вам куку и леле!
(Бован, 2005: 273)

Загонетка *Ја се зовем* је погодна за обраду четвртине паузе. Научиће се уз покрете куцањем оловком о сто, у ритму четвртина, а потом ће ученици имати задатак да запишу њен ритам. Уочиће да после речи *куку*, уз откуцај не изговарају текст, и да та тишина траје један откуцај. Наставник објашњава да се, у музици, тишина у трајању једног откуцаја обележава ознаком четвртинске паузе, коју записује у примеру. Ученици потом уочавају остала места у тексту где се јавља пауза и обележавају је. На крају изводе пример још једанпут, уз куцање, гледајући у нотни текст, и одгонетају загонетку (кукуруз).

Обрада осмине паузе

*Преко шуме шу, шу, шу,
Преко поља кас, кас, кас,
Па у воду дум, дум, бас!*
(Бован, 2005: 246)

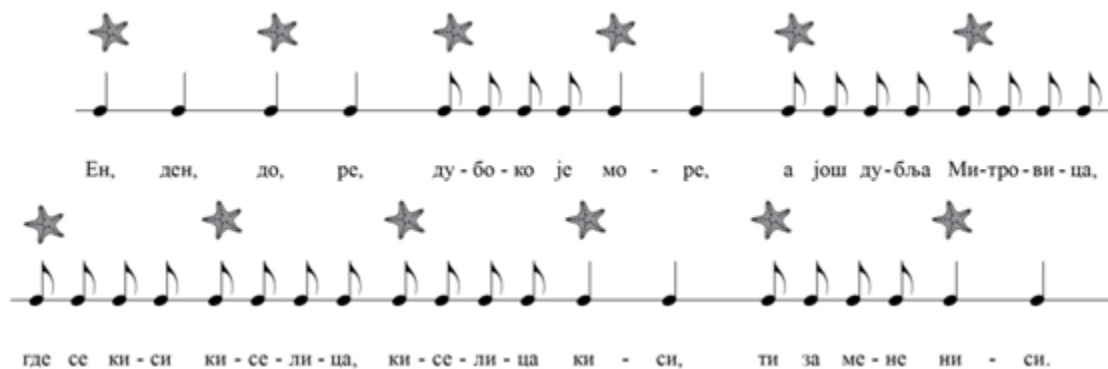
Загонетка се најпре увежба уз покрете куцањем оловком о сто или тапшањем, у ритму четвртина. Анализира се трајање слогова у односу на покрет, и записује на табли. Ученици уочавају да се на неким местима не изговара текст уз покрете. Проналазе у примеру таква места и утврђују колико траје пауза. Пошто се утврди да траје пола откуцаја, наставник показује како се обележава овакво трајање паузе у музици. Записује осмину паузе на местима где се она јавља. Ученици гледају ритмички пример и изводе га уз покрете куцањем или тапшањем. На крају одгонетају загонетку (жаба).

Обрада 2/4 такта

За обраду двочетвртинског такта може бити корисна разбрајалица *Ен, ден, до, ре*. Пошто се савлада по слуху, уз покрете куцањем оловком о сто, у ритму четвртина,

наставник приказује нотни запис разбрајалице (пример А). Све време инсистира на наглашавању појединих слогова, који могу бити обележени одговарајућим симболима.

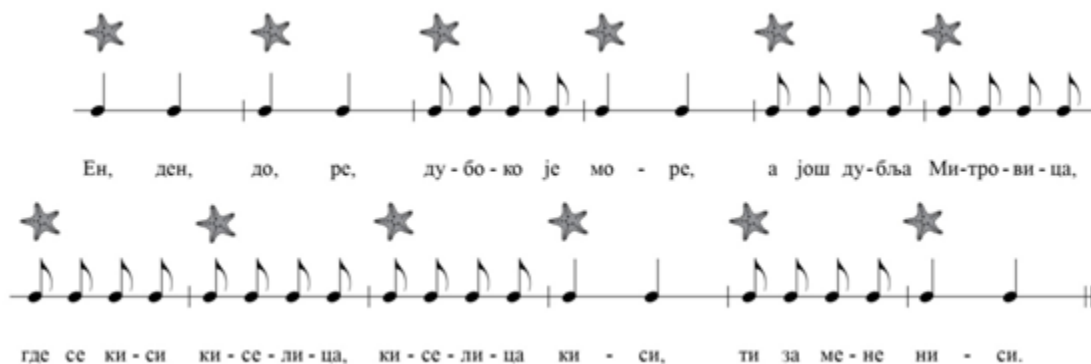
Пример А

Ен, ден, до, ре, Киселица киси,
Дубоко је море, Ти за мене ниси.
А још дубља Митровица, (Бован, 2005: 347)
Где се киси киселица,

Док цео разред изводи разбрајалицу, неко од ученика има задатак да напише усправну цртицу испред сваког наглашеног слога, односно испред одговарајућег симбола, у овом случају је то звездица (пример Б).

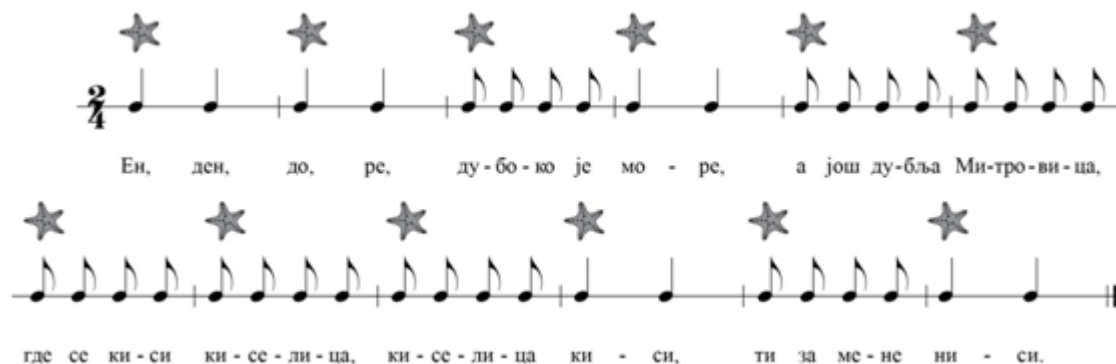
Пример Б

Наставник објашњава да се простор који смо добили између ових усправних цртица назива *такт*, а усправне цртице - *тактице*, и да се на крају сваког нотног записа записују две тактице. У наставку, од ученика се захтева да гледају у пример, куцају и равномерно

изговарају *прва- друга*, док наставник руком прати ритам разбрајалице исписане на табли. Ученици треба да уоче колико откуцаја садржи сваки такт. Пошто утврде да се у сваком такту чују два откуцаја, односно две јединице бројања, наставник објашњава да се такав такт назива *двочетвртински такт*. Показује затим како и где се обележава ознака за врсту такта и објашњава значење бројева 2 и 4 (пример В). Број 2 означава да такт има две јединице бројања, а број 4, да је јединица бројања четвртина ноте.

Пример В

Ученици даље изводе разбрајалицу уз куцање, гледајући у пример. Наставник захтева од ученика да правилно акцентују слоге које су обележени, како би уочили да је у двочетвртинском такту нагласак на првом тактовом делу - теза, док је други део ненаглашен - арза. У наставку, упознаје ученике са тактирањем. Објашњава да се јединице бројања, које су до сада изводили куцањем оловком о сто, тапшањем или гласним бројањем, могу изводити тактирањем, односно равномерним покретима руке доле-горе. Покрети се најпре увежбавају уз бројање *прва друга*, а затим се разбрајалица изводи уз тактирање (пример Г).

Пример Г

Ен, ден, до, ре, ду-бо-ко је мо-ре, а још ду-бља Ми-тро-ви-ца,
где се ки-си ки-се-ли-ца, ки-се-ли-ца ки-си, ти за ме-не ни-си.

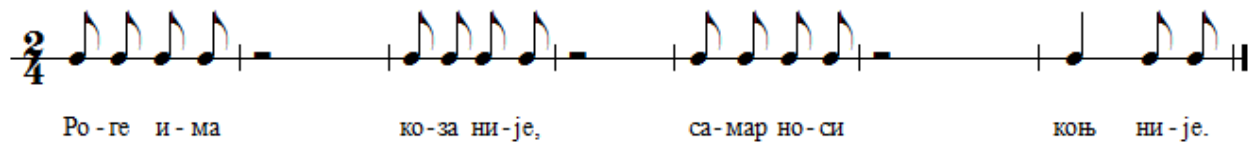
Обрада половине ноте

Ско - чи ср - на и - за гр - ма,
где па - де, ту у - мре.

*Скочи срна иза грма,
Где паде, ту умре.*
(Бован, 2005: 233)

Текст загонетке *Скочи срна* се научи уз покрете куцањем оловком о сто, у ритму четвртина. Уз помоћ наставника ученици записују ритам. Уочавају да уз слоге *где* и *ту* изводе по два откуцаја. Наставник објашњава да се такво трајање тона у музици обележава половином ноте. Показује како се пише половина ноте, и обележава овим знаком слоге који трају два откуцаја. Наставник у примеру додаје тактице, и ученици уочавају о којој врсти такта се ради. Изводе пример уз тактирање и одгонетају загонетку (варница).

Обрада половинске паузе

*Роге има, коза није,
Самар носи, коњ није
(Бован, 1998: 265).*

Загонетка се научи уз покрете куцањем оловком о сто, у ритму четвртина. Ученици анализирају речи и записују ритам бројалице по уобичајеном поступку. Уочавају да се после сваке две речи у бројалици јављају паузе. Пошто уоче да пауза траје два откуцаја - две јединице бројања, наставник објашњава да се такво трајање тишине у музици обележава половинском паузом. Показује како се пише. Ученици потом још једном изводе бројалицу, гледајући у пример, најпре куцањем, а затим и тактирајући, и одгонетају загонетку (пуж).

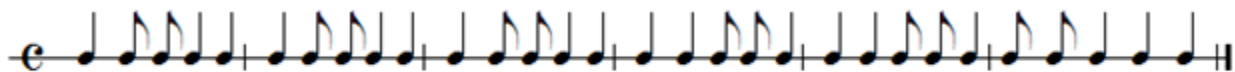
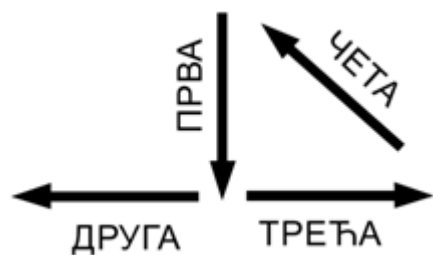
Обрада 4/4 такта

*Шес'т пошетале,
Шес'т девојчица,
Шес'т другарица,
Билбил појана,
Назли златана,
Ељеки море!
(Бован, 2006: 154)*

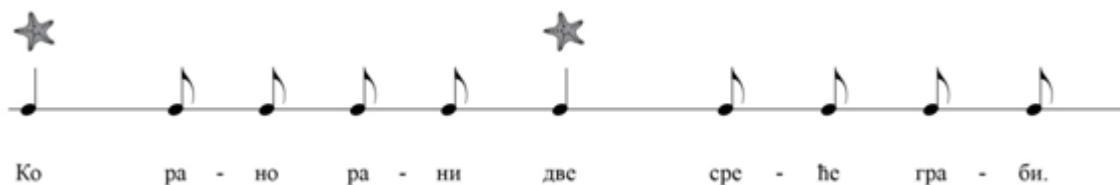
Бројалица *Шес' пошетале* послужиће при обради четворочетвртинског такта. Најпре се савладава по слуху, уз покрете куцањем оловком о сто, у ритму четвртина. Притом, наставник инсистира на наглашавању појединих слогова. Показује нотни запис,

припремљен на хамер папиру. Неко од ученика уписује тактице испред сваког наглашеног слога. У наставку, ученици куцају оловком о сто, у ритму четвртина, уз бројање *прва, друга, трећа, чета*, док наставник показује нотни текст на табли. Уочавају колико откуцаја изведу у сваком такту. Пошто утврде да у сваком такту изведу четири откуцаја, односно, да сваки такт садржи четири јединице бројања, наставник објашњава да се такав такт назива *четворочетвртински*. Обележава врсту такта на почетку линијског система, наглашене и ненаглашене тактове делове, и објашњава покрете тактирања. Ученици увежбавају бројалицу уз тактирање.

Шес'по-ше-та-ле, шес-де-вој-чи-ца, шес'дру-га-ри-ца, бил-бил-по-ја-на, на-з-ли-зла-та-на, е - ље-ки мо-ре!

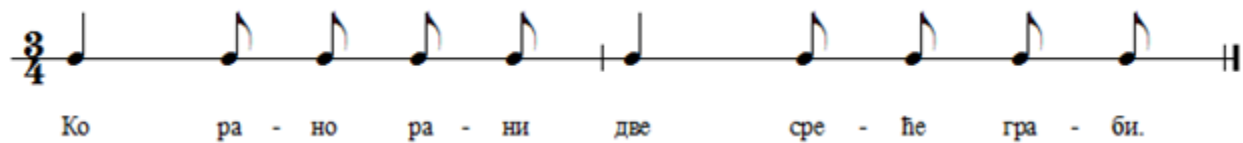
Обрада $\frac{3}{4}$ такта

Ко рано рани, две среће граби.
(Бован, 2005: 168)

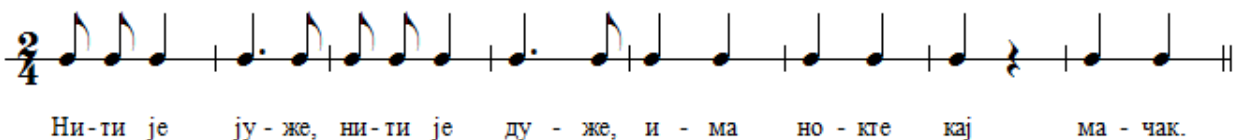
При обради трочетвртинског такта примениће се поступак као при обради двочетвртинског и четворочетвртинског такта. Текст пословице *Ко рано рани* ће се научити по слуху, уз покрете који се изводе у ритму четвртина на следећи начин: први

покрет извешће се ударом дланом у сто, а друга два дланом о длан. Притом се води рачуна о наглашеним слоговима. Након тога, постављају се тактице испред њих. У следећој етапи куцају на исти начин и изговарају прва, друга, трећа, док наставник показује нотни текст на табли. Уочавају да су у сваком такту извели три откуцаја, односно три јединице бројања. Наставник обележава врсту такта на почетку примера, тезе и арзе и показује како се тактира $\frac{3}{4}$ такт. Ученици изводе пример тактирајући.

Обрада четвртине са тачком

Нити је јуже, нити је дуже

Нити је јуже,
Нити је дуже,
Има нокте
Кај мачак.
(Бован, 2005: 274)

Текст ове загонетке извешће се уз куцање оловком о сто, у ритму четвртина. Пошто се усвоји, анализира се трајање слогова у односу на покрет, и записује ритам. Код речи *јуже* и

дуже, ученици ће приметити да први слог у речи траје један и по откуцај. Наставник објашњава да се тон може продужити тачком која се пише поред ноте. Тачка продужава ноту за половину њеног трајања. Ако се тачка нађе поред четвртине ноте онда ће она трајати један и по откуцај. Наставник показује како се пише четвртина са тачком, и записује је у примеру, који се увежбава и уз тактирање. На крају одгонетају загонетку (купина).

Свирање на дечјим музичким инструментима

У наставу музике дечје музичке инструменте увео је Карл Орф, немачки композитор, диригент и педагог. Он је дошао на идеју да поједине инструменте симфонијског оркестра, као и неке народне инструменте, упрости и прилагоди извођачким могућностима деце предшколског и школског узраста. Овим инструментима се врло лако рукује и деца за кратко време успешно овладававају техником свирања. У свом делу *Музика за децу* дао је велики број аранжмана (од бројалица до одломака из дела "Кармина Бурана"). У Минхену је 1924. године основао школу у којој су биле заступљене гимнастика, игра и музика. Његове идеје о примени дечјих инструмената у настави прихваћене су широм света.

Према тону који производе, инструменти Орфовог инструментаријума се деле на ритмичке удараљке са неодређеном висином тона и мелодијске удараљке са одређеном висином тона. Најчешће коришћени ритмички инструменти у основношколској настави музичке културе су: штапићи, звечке, мали бубањ, чинели, триангл и даире. Од мелодијских инструмена у употреби су металофон, ксилофон и блок флаута.

Ритмички инструменти

Штапићи (клавес) су направљени од дрвета. Имају облик издуженог ваљка дужине око 20 центиметара и користе се у пару. Ударом једног штапића о други добија се кратак и сув звук. Погодни су за извођење ритмичке пратње у краћим нотним вредностима, четвртинама или осминама.

Штапићи

Звечке (маракас) се такође користе у пару. Могу бити округлог, крушкастог или ваљкастог облика. Испуњене су ситним зрневљем (житом, пиринчем, осушеним грашком, ситним каменчићима и слично), па се трешењем инструмента добија звецкав или шушкав звук. Одсечним покретом руке настаје кратак звук, а непрекидним трешењем инструмента добија се уједначен звук – *тремоло*, који се користи за пратњу дужих нотних вредности. Обележава се троструким прецртавањем нотног врата.

Звечке

Мали ручни бубањ се састоји од дрвеног обруча преко којег је затегнута кожа или пластика са једне стране. Звук се добија ударом руке или дрвене палице по мембрани. Користан је при истицању наглашених тактових делова и за извођење сложенијих ритмова.

Мали ручни бубањ

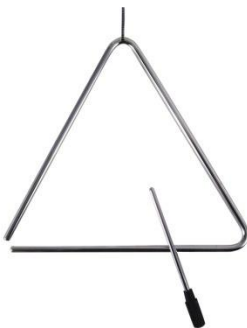
Чинелису метални тањирџи на којима су учвршћени каишеви за држање. Користе се у пару и појединачно. Када се користе у пару, ударом једног чинела о други добија се дуг и

продоран звук. Звук се може добити и ударом филцане палице о једну чинелу, која се држи у левој руци окачена о прст. Прислањањем чинела на груди, или додиром чинела малим прстом, може се прекинути звук. Ефектне су у композицијама маршевог карактера.

Чинели

Триангл је челична шипка савијена у облику троугла, при чему је један угао отворен. Држи се обешен о палац леве руке. Звук се добија ударом мале металне шипке о инструмент. Има дуготрајан и светао звук који се може прекинути додиром инструмента руком. Погодан је за пратњу дужих нотних вредности. Брзим ударцима шипке у горњем углу инструмента постиже се *тремоло*.

Триангл

Даире (тамбурин) се састоје од округлог дрвеног рама преко кога је са једне стране затегнута кожа. На раму се налазе метални тањирџи, који овом инструменту дају карактеристичан звук. Трешењем инструмента остварује се *тремоло*. Ударом длана о

затегнуту кожу или прстима о рам, изводе се ритмови у краћим нотним вредностима - четвртинама и осминама.

Дауре

Мелодијски инструменти

Металофон се састоји из металних плочица смештених на малом сандучићу који има функцију резонатора. Ударом палице по плочицама добија се светао и оштар тон. Палице су на врху заобљене и пресвучене филцом или гумом. Брзим прелажењем палицама преко плочица инструмента добија се глисандо.

Металофон

Ксилофон, за разлику од металофона, има дрвене плочице. На њему се тон добија ударом дрвене палице о плочице. Производи кратак и сув тон.

Ксилофон

Блок флаута или фрулица се у пракси најчешће користи као солистички инструмент. На њој се изводе захтевније мелодије, украси, динамичка нијансирања.

Блок флаута

Примена дечјих музичких инструмената у настави

У првом и другом разреду заступљено је свирање на ритмичким инструментима, док се у трећем и четвртом разреду користе ритмички и мелодијски инструменти. Вокално извођење прате две до три групе инструмената, при чему свака од њих има своју ритмичку или ритмичко-мелодијску деоницу.

Примена ритмичких инструмената

На ритмичким инструментима се могу изводити: ритам јединице за бројање, ритам песме или бројалице, ритмички остинато (ритмички мотив који се понавља током целе песме); разни звучни ефекти којима се дочарава одређена атмосфера у песми, наглашени или ненаглашени тактови делови.

Након усвајања песме или бројалице, приступа се увежбавању ритмичке пратње, по слуху. Наставник је дужан да осмисли ритмички аранжман, који може садржати две, три или више деоница, у зависности од тога колико инструмената жели да примени. Аранжмане могу осмислити и ученици, кроз рад у области дечјег музичког стваралаштва. За сваки инструмент осмишљава се различита ритмичка пратња. Ако наставник планира примену три ритмичка инструмента, поступак рада у савладавању ритма је следећи: пошто се песма или бројалица науче по слуху, цело одељење савладава ритам прве деонице (најчешће је то ритам четвртина), тапшањем дланом о длан, уз певање. Цело

одељење затим увежбава ритам друге деонице (ритам бројалице или песме), ударајући оловком о сто. Након тога поделимо ученике у две групе. Једна група увежбава ритам прве а друга група увежбава ритам друге деонице, увек уз певање. Затим спајамо ове две деонице. Након тога, цело одељење савладава ритам треће деонице (то може бити свирање на тези), изводећи га ударањем ногом о под. Ученике поделимо у три групе. Свака група има задатак да по једанпут изведе ритам своје деонице тапшањем, ударањем оловке о сто или ноге о под. Следи увежбавање. Најпре се спаја ритам прве и друге деонице, затим прве и треће, па друге и треће, да би на крају сви свирали и певали заједно. Пошто се аранжман на овај начин увежба, наставник подели инструменте. Следи увежбавање са инструментима. При утврђивању аранжмана ученици могу међусобно мењати инструменте. Наравно, могу се изводити различите ритмичке комбинације.

Висибаба мала

Весело В. Асртаријева

глас

Ви - си - ба - ба ма - ла, зво - ни - ти је ста - ла,

штапићи

бубњићи

триангл

цин, цин, цин, дон, дон, дон, чуј - те ма - ли звон!

The musical score is written in 2/4 time. The vocal line (глас) is in treble clef. The percussion parts (штапићи, бубњићи, триангл) are in a simplified notation with stems and flags. The lyrics are: 'Ви - си - ба - ба ма - ла, зво - ни - ти је ста - ла, цин, цин, цин, дон, дон, дон, чуј - те ма - ли звон!'.

Примена мелодијских инструмената

Упоредо са музичким описмењавањем и оспособљавањем ученика за певање из нотног текста, уводе се и мелодијски музички инструменти. Аранжмани се изводе из нотног текста. Могу се осмислити аранжмани у којима ће бити заступљени и ритмички и мелодијски инструменти. Обрада таквих аранжмана врши се на следећи начин: као и у раду са ритмичким инструментима и овде цео разред најпре савладава све деонице уз тактирање, читање нотног текста (најпре парлато а затим певањем солмизацијом), извођење ритма оловком о сто или дланом о длан. Затим се врши спајање

деоница у разним комбинацијама, уз певање, да би се на крају извео цео аранжман са инструментима. При извођењу се води рачуна о динамици, темпу, складном и тачном певању и свирању.

Мелодијски инструменти имају првенствено мелодијску улогу, али могу послужити и као хармонска пратња. Блок флаути се углавном поверава водећа мелодија, док се металофон или ксилофон, поред тога што имају мелодијску улогу, могу искористити и за извођење хармонске пратње. Када ови инструменти имају мелодијску улогу, њихова деоница доноси главну мелодију, коју изводи и певач (пример а). Мелодијски инструменти могу изводити само кључне тонове мелодије (пример б).

Иде деда

текст Д. Лукић
мелодија З. Васиљевић

Moderato

глас

И- де де- да но-си штап так, тап, так, тап. И- де у-нук, ко-рак лак ци- ка, ци-ка, цак!

а) фрула

б) фрула

Мелодијски инструменти металофон или ксилофон могу послужити као хармонска пратња извођењем *бордуна*, *остината* или *паралелне линије*. Бордун је лежећи тон који се најчешће изводи на првом ступњу - тоници (пример а), или на петом ступњу – доминанти (пример б). Може се изводити и у двогласу, односно, истовременим издржавањем ова два тона (пример ц). Пошто се на удараљкама са плочицама добија релативно кратак тон, нарочито на ксилофону, бордун треба изводити равномерним понављањем истог тона.

Једна стара мајка

Moderato народна

глас

Јед - на ста - ра мај - ка, три ћер - ке и - ма - ла,

а) металофон

б) металофон

ц) металофон

ле - па бе - ла го - лу - би - це, три ћер - ке и - ма - ла.

Остинато је понављање исте ритмичко-мелодијске фигуре током целе композиције или једног њеног дела.

Семафор

Осећајно З. Васиљевић

глас

Час је цр - вен, час је жут, час је ве - дар, час је љут.

маталафон

Пр - во о - ко зна - чи стој! да не - бу - де по - сле јој!

Паралелна линија подразумева мелодију која се креће упоредо са главном мелодијом у доњој терци или сексти. Ову пратећу мелодију најчешће изводи фрулица а може се свирати и на металофону или ксилофону. Ако водећа мелодија почиње и завршава првим ступњем, тада ће се почетак и крај инструменталне деонице која је у пратњи такође изводити на истом тону.

Ој, румена ружице

Осећајно народна

глас

Ој, ру - жи - ца ру - ме - на, што си се ра - но раз - ви - ла.

фрулица

Ако мелодија почиње на трећем или петом ступњу, тада је могуће изводити пратњу у паралелним терцама.

Смиљево цвеће

Забележио М. Васиљевић
Сјеница

Весело

Сми - ље - во, сми - ље - во, цве - ће ша - ре - но, Сми - ље - во,

сми - ље во, цве - ће ша - ре - но.

